

השלכות המלחמה על החברה הערבית

תמונת מצב על החברה
הערבית בישראל,
בצל מלחמת חרבות ברזל

כתב:

סעיד דיאבאת,

מנהל תכניות בכיר, ג'וינט-אשלים ומרכז
הפורום הבין אגפי לחברה הערבית

ייעוץ אקדמי ומחקרי:

ד"ר נסרין חדאד חאג' יחיא

נובמבר 2024

תקציר מנהלים

דוח זה מספק תמונת מצב מקיפה על החברה הערבית בישראל בצל מלחמת "חרבות ברזל" שהתפרצה בעקבות אירועי ה-7 באוקטובר 2023. הדוח מתמקד בהשפעות המלחמה על תחומים מרכזיים בחברה הערבית וביחסיה עם החברה היהודית והישראלית. הממצאים מצביעים על החמרה במגמות קיימות, לצד אתגרים חדשים שהתעצמו בעקבות המלחמה.

רקע

המלחמה הציבה את החברה הישראלית כולה בפני משבר טראומטי בעל השלכות רחבות היקף. עבור החברה הערבית, הקשיים הקיימים בתחומים כמו רווחה, חינוך, תעסוקה וביטחון אישי הוחרפו משמעותית. בנוסף, התגברות הקיטוב החברתי והפוליטי בשנה שקדמה למלחמה, לצד התבטאויות מסתות מצד חלק מגורמי השלטון, תרמו לתחושת הניכור והחשדנות ההדדית בין החברה הערבית והיהודית.

עיקרי הממצאים

■ תחושת שייכות וביטחון אישי

המלחמה פגעה בתחושת השייכות של החברה הערבית למדינת ישראל. תחושת הביטחון האישי ירדה משמעותית, והחשש מהתנכלות גבר. נתוני סקרים מראים עלייה בחשש להתבטא ברשתות החברתיות ולדבר ערבית במרחבים יהודיים.

■ יחסי יהודים-ערבים

למרות תחושת שותפות גורל שדווחה בקרב חלקים מהחברה הערבית, התחזקה גם תחושת נרדפות ופגיעה בחופש הביטוי. דווח על מקרים של אפליה בתעסוקה, בחינוך ובשירותים ציבוריים.

■ בני נוער וצעירים

מצבם הפגיע של ילדים ונוער ערבים הוחמר. שיעור גבוה מדווחים על מצוקה רגשית, כחד וחרדה, אך שיעור הפניות לסיוע נפשי בקרב החברה הערבית נותר נמוך בשל חסמים חברתיים ותרבותיים.

■ רווחה ושירותים חברתיים

מערכת הרווחה מתקשה לספק מענה בשל מחסור במשאבים ותשתיות מותאמות. הרשויות המקומיות הערביות, שמדורגות לרוב באשכולות חברתיים-כלכליים נמוכים, מתמודדות עם משאבים מוגבלים במיוחד. נשים וילדים נפגעו באופן מיוחד, עם עלייה בדיווחים על אלימות כלפי נשים ומצוקה נפשית בקרב ילדים. במקביל, שירותים חיוניים כמו ייעוץ פסיכולוגי וטיפולים רגשיים אינם נגישים דיים עבור האוכלוסייה הערבית, בשל מחסור באנשי מקצוע דוברי ערבית ותשתיות לא מתאימות. המחסור במענים ברווחה משאיר אוכלוסיות פגיעות רבות ללא טיפול הולם, ומחמיר את מצבן של משפחות רבות.

■ תעסוקה ושוק העבודה

נרשמה עלייה בשיעורי האבטלה בקרב ערבים, בעיקר בענפי הבנייה והתעשייה, שם מועסקים רבים מבני החברה הערבית. לנשים ערביות, שגם כך מתמודדות עם חסמים תעסוקתיים, נוספו קשיים עקב חשש מוגבר לנסוע למקומות עבודה במרחבים יהודיים או מעורבים. כמו כן, דווח על ירידה באמון המעסיקים כלפי עובדים ערבים, אשר פגעה באפשרויות ההעסקה והובילה לפיטורים בחלק מהמקרים.

מעבר לכך, משלחי היד של רוב העובדים הערבים מרוכזים בעבודות פיזיות הדורשות כישורים טכניים בסיסיים, מה שמקשה עליהם להתחרות בשוק התעסוקה המתפתח ודורש כישורים טכנולוגיים גבוהים יותר. הירידה בתעסוקה בקרב ערבים משפיעה באופן ישיר על רמת החיים, מגבירה את העוני ומעלה את תלותם במערכת הרווחה. מגמה זו צפויה להעמיק את הפערים הכלכליים והחברתיים בין יהודים לערבים בישראל.

חינוך

המלחמה העמיקה פערים לימודיים קיימים, במיוחד בקרב תלמידים מהחברה הבדואית בדרום. מערכות החינוך הערביות סובלות ממחסור בתשתיות ובתכניות לימוד מותאמות. בנוסף, הפערים ברמת ההוראה בין המגזרים התרחבו, כאשר תלמידים ערבים רבים מתקשים להדביק את הפערים שנוצרו בשל היעדר כלים טכנולוגיים ללמידה מרחוק. המחסור במרחבים בטוחים ללמידה במהלך המלחמה גרם לכגיעה נוספת ביכולות הלימודיות של התלמידים הערבים וכנראה יתבטא בהישגים נמוכים יותר בשנים הבאות.

ייצוג בתקשורת

מחקר מצביע על הדרה משמעותית של החברה הערבית מהתקשורת המרכזית, אשר תרמה להעמקת תחושת הניכור והתסכול בקרב הציבור הערבי.

פעילות החברה האזרחית

ארגוני חברה אזרחית ערביים התגייסו לסייע, אך נתקלו בחסמים ובמשאבים מוגבלים. יוזמות משותפות עם החברה היהודית הראו פוטנציאל לצמצום מתחים.

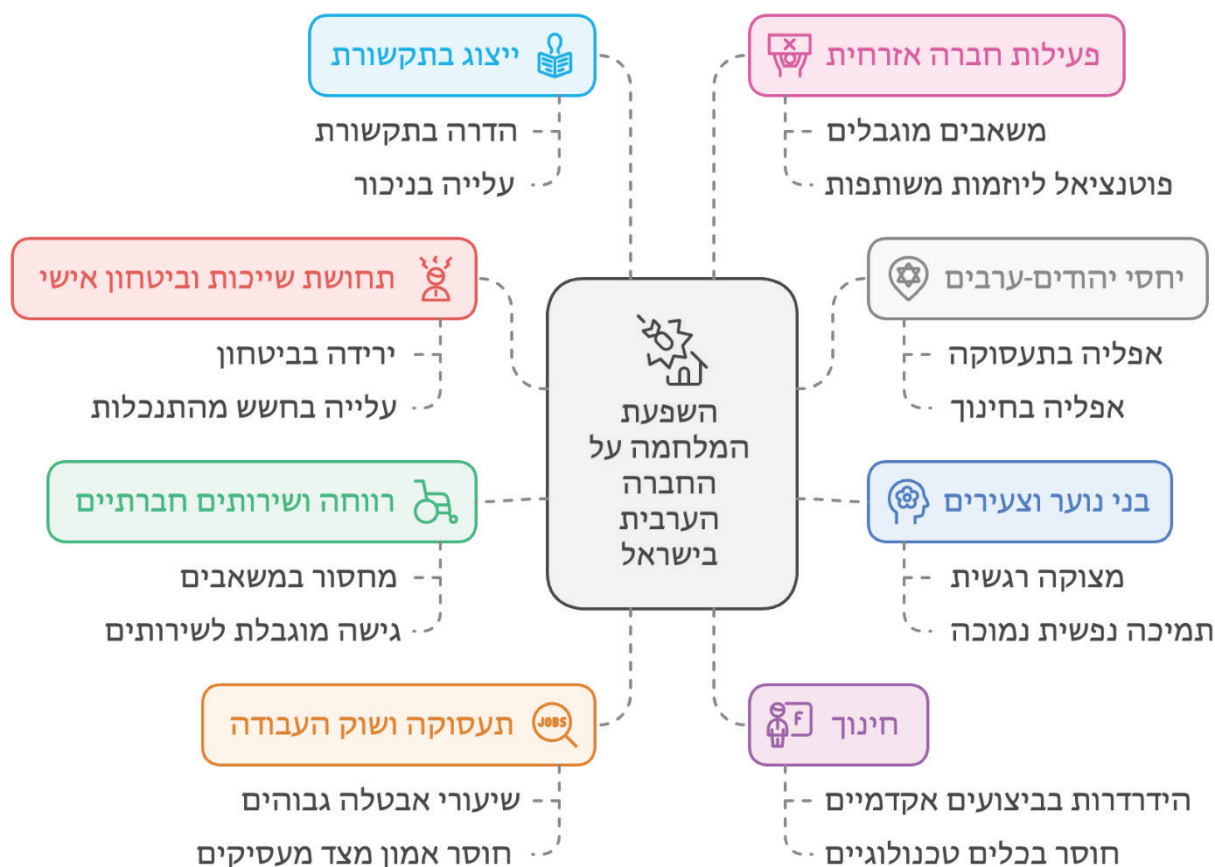
פעולות הג'וינט בחירום

עם פרוץ המלחמה ב-7 באוקטובר, פרס הג'וינט מערך חירום רחב היקף, הכולל פתרונות ומענים מותאמים לצרכים הומניטריים. מערך זה סייע לעשרות אלפי תושבים שנאלצו להתמודד עם מציאות חדשה וקשה. על רקע התרחבות הלחימה לצפון, הארגון הרחיב את פעילותו, תוך התמקדות במתן סיוע ל-18 רשויות, יהודיות וערביות, ובמיוחד לאוכלוסיות פגיעות כמו משפחות בסיכון עם ילדים קטנים, אנשים עם מוגבלות וזקנים בסיכון גבוה.

פרויקט "מגדל-אור"

יוזמת "מגדל-אור" של ג'וינט אשלים נועדה להעצים את יכולת ההתמודדות של הרשויות המקומיות הערביות עם מצבי חירום, תוך חיזוק מערכי החוסן הקהילתי והמקצועי. הפרויקט, אשר מתבצע בשיתוף פעולה עם הרשויות המקומיות טמרה, שפרעם ועראבה, מתמקד בהכשרה ותמיכה בצוותי השירות בתחומי הרווחה, החינוך והקהילה. מטרת היוזמה היא להבטיח את רציפות השירותים החיוניים לאוכלוסייה המקומית, במיוחד בתקופות משבר, ולספק מענה מותאם לצרכים הייחודיים של החברה הערבית.

תרשים 1: ממצאים מרכזיים בדוח

הצעות להתערבויות

- 1. חיזוק תחושת הביטחון והשייכות:** פיתוח תכניות לאומיות לעידוד שיח מכיל ושילוב ערבים במרחב הציבורי והכלכלי.
- 2. תמיכה רגשית ונפשית:** הגברת הנגישות לשירותי בריאות הנפש והרחבת תכניות סיוע ייעודיות לנוער ולנשים.
- 3. השקעה בחינוך:** צמצום פערים לימודיים באמצעות תקצוב שוויוני ותכניות מותאמות לצרכי החברה הערבית.
- 4. תעסוקה:** יצירת תמריצים למעסיקים לשלב ערבים ולשמר תרבות ארגונית מגוונת.
- 5. שיתוף פעולה בין-חברתי:** חיזוק יוזמות משותפות בין יהודים לערבים בתחומי חינוך, תעסוקה וחברה אזרחית.

סיכום

הדוח מצביע על מציאות מורכבת ומאתגרת המצריכה התערבות דחופה. המשך ההתעלמות מהקשיים והפערים עלול להעמיק את השסעים החברתיים, ולפגוע במרקם החברתי והכלכלי של מדינת ישראל. האתגרים הללו מחייבים פעולה משולבת של כלל הגורמים במדינה לחיזוק החוסן החברתי ולצמצום הפערים בין החברה הערבית לחברה היהודית.

תרשים 2: אסטרטגיית אינטגרציה קהילתית

הקדמה

בעקבות הטבח ב-7 לאוקטובר, והמלחמה שהחלה בעקבותיו, הוטלה החברה בישראל אל תוך מציאות קשה שלא ידענו כדוגמתה בעבר. החברה הישראלית כולה שקעה אל תוך טראומה קולקטיבית שמאיימת על מרקם החיים בתחומים רבים **ובין היתר ביחסים שבין יהודים לערבים בתוך ישראל**.

דוח זה מבקש להציג תמונת מצב של החברה הערבית בישראל בצל המלחמה ביחס לתחומים הבאים:

השפעת המצב הביטחוני על תחושת השייכות וההזדהות של החברה הערבית עם החברה הישראלית

יחסי יהודים ערבים

בני נוער וצעירים בצל המלחמה

השפעות ואתגרים בתחום הרווחה בעקבות המלחמה

השפעת המלחמה על תעסוקה ושוק העבודה

ייצוג בתקשורת

ארגוני חברה אזרחית – פעילותם ומקומם בימי המלחמה

פעילות הג'וינט בחברה הערבית בצל החירום

המלצות להתערבויות

דוח זה פורסם לראשונה ביוני 2024, והוא מתעדכן מעת לעת בכדי לספק תמונת מצב אקטואלית. חשוב לציין כי הקשיים שיתוארו במסמך זה מהווים 'הקצנה' של מגמות קיימות שנצפות כבר שנים רבות.

לפני פרוץ המלחמה, החברה הערבית בישראל התמודדה עם מציאות מורכבת ומאתגרת, שהייתה תוצאה של שנים רבות של מדיניות ואירועים שהשפיעו על מעמדה החברתי, הכלכלי והפוליטי. עם זאת, בשנה שקדמה למלחמה חלה החרפה משמעותית במצב זה, בעיקר בשל הפילוג והקיטוב שפקדו את החברה הישראלית כולה. הקיטוב התבטא בהעמקת השסעים בין קבוצות שונות באוכלוסייה ובהתבטאויות מסיתות מצד גורמים פוליטיים, חלקם מתוך הקואליציה השלטת, כלפי החברה הערבית. התבטאויות אלו, לצד מדיניות מפלה בתחומים שונים, חיזקו את תחושת הניכור וההדרה של החברה הערבית מהמרקם החברתי הרחב של מדינת ישראל.

מצב זה יצר תשתית רעועה במיוחד, שבה הקשיים היומיומיים שאיתם התמודדו ערביי ישראל – כגון אבטלה גבוהה, עוני מתמשך, מחסור בתשתיות והשקעה ציבורית מוגבלת – הועצמו על ידי התחושה של איבוד לגיטימציה ואמון במוסדות המדינה. התחזקות של מגמות ההסתה והפילוג תרמה גם להעמקת תחושות הפחד והחשש מפני העתיד בקרב האוכלוסייה הערבית. ההשפעה המצטברת של מגמות אלו לא רק שהחלישה את החוסן החברתי של החברה הערבית, אלא גם הובילה למתיחות גוברת בתוך החברה הערבית פנימה, כמו גם ביחסיה עם החברה היהודית.

למעשה, האתגרים בכל התחומים הנסקרים עימם מתמודדת החברה העברית בימים אלו הינם אתגרים מוכרים שהובאו לכדי החמרה משמעותית בימים אלו. הדרדרות זו במצבם נשענת על שילוב בין גורמי סיכון מוגברים הפוגשים מציאות קשה ומטלטלת. חשוב לזכור שהדרדרות זו עלולה להוביל לפגיעה קשה ודרסטית במרקם החברתי, הכלכלי והביטחוני של מדינת ישראל. כמו כן, מצב זה מסכן את הפעולות והמשאבים שהושקעו בשנים האחרונות למען צמצום הפערים בין החברה הערבית ליהודית, ולמען שיפור מצבם של אזרחי המדינה הערבים בכלל התחומים.

השפעת המצב הביטחוני על תחושת השייכות וההזדהות של החברה הערבית עם החברה הישראלית:

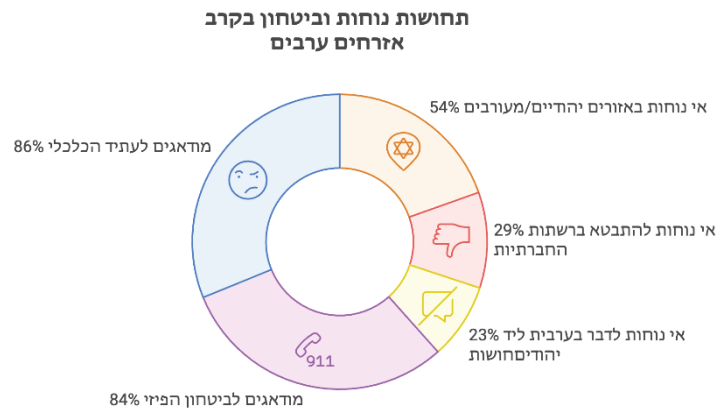

ימים מתוחים אלו, מלווים בהשלכות מרחיקות לכת על הדיווח העצמי של ערבים בישראל ביחס לביטחון האישי שלהם והיחס אליהם במרחב הציבורי. לצד ידיעות בתקשורת המלמדות על עלייה בגילויי גזענות והסתה נגד האזרחים הערבים בישראל, כצפוי תחושת הביטחון האישי בציבור הערבי בישראל הולכת ונחלשת, החשדנות כלפי אזרחים ערבים גוברת, ויש חשש ואף הימנעות מלהבליט את הזהות הערבית.¹

סקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה בסוף שנת 2023 בחן את עמדות החברה הערבית במהלך מלחמת חרבות ברזל. מהסקר עולה כי למרות שרוב הערבים תומכים בסיוע אזרחי של אזרחים ערבים ומרגישים במידה רבה חלק ממדינת ישראל ובעיותיה, הם אינם מרגישים בנוח להגיע לישובים יהודים או מעורבים, להתבטא בחופשיות ברשתות החברתיות ולדבר ערבית בקרבת יהודים. 86% מהמשיבים תומכים² בסיוע של אזרחים ערבים במאמץ האזרחי במהלך המלחמה וחלק נכבד (65%) מרגישים במידה די רבה או רבה חלק ממדינת ישראל ובעיותיה. ממצא זה ממשיך את מגמת העלייה בתחושה זו שכבר נצפתה בסקר קודם³, בו 70% מהמרוואיינים הערבים השיבו שהם חשים חלק ממדינת ישראל ובעיותיה. זאת בניגוד למדידות משנים קודמות, בהן כמחצית או אף פחות הרגישו כך.

לצד תחושות אלו של שייכות ורצון לסייע, מעל למחצית מהמשיבים מדווחים כי אינם מרגישים בנוח⁴ להגיע לצורך עבודה או סידורים ליישובים יהודיים או מעורבים. 71% אינם מרגישים בנוח להתבטא בחופשיות ברשתות החברתיות ומעט פחות ממחצית (46%) אינם מרגישים בנוח לדבר בערבית בקרבת יהודים. יתרה מזאת, שיעור גבוה מאוד (84%) של אזרחים ערבים מביאים חשש⁵ לביטחונם הפיזי ושיעור גבוה מזה של 86% הביאו חשש לעתידם הכלכלי.⁶

תרשים 3: תחושות נוחות וביטחון בקרב אזרחים ערבים בצל מלחמת חרבות ברזל

מגמות דומות בנוגע לתחושות בטחון אישי נצפו גם בסקר שנערך מטעם תכנית קונרד-אדנאואר בנובמבר 2023. רוב גדול בציבור הערבי (81%) מדווחים כי תחושת הביטחון האישי שלהם נפגעה בעקבות המלחמה, ו-65% מדווחים כי מצבם הכלכלי הורע בעקבות המלחמה. כמו כן, רוב הציבור הערבי (58%) אינם מרגישים בנוח לשתף אחרים בתחושותיהם ובדעותיהם על המצב הכללי במדינה על רקע המלחמה.⁷ בסקר שערך המכון הישראלי לדמוקרטיה בציון שנה למלחמת "חרבות ברזל" (ספטמבר 2024), ישנה חמרה, כאשר בקרב המשיבים הערבים 79% מדווחים על הרעה במצבם הכלכלי, לעומת רק 39% בקרב המשיבים היהודים.⁸

1 [החברה הערבית בצל המלחמה](#), בנבנישתי ואחרות, חברת נאס-טאס, דצמבר 2023.

2 "די תומך/תומך מאוד".

3 [סקר בזק 'חברות ברזל'](#), הרמן וענבי, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 10.11.23.

4 "בכלל לא מרגיש נוח/לא כל כך מרגיש נוח".

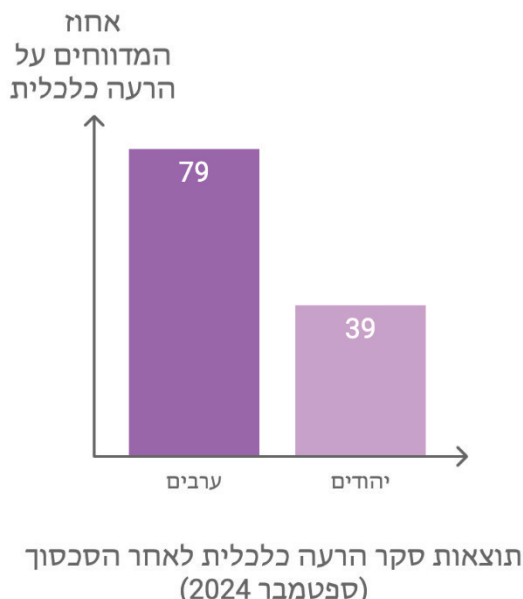
5 "די חושש/חושש מאוד".

6 סקר עמדות החברה הערבית בנושא מלחמת "חרבות ברזל", אסעד וקפלן, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 25.12.23.

7 [סקר מעמיק בציבור הערבי על רקע המלחמה בין ישראל לחמאס](#), רודניצקי, תכנית קונרד-אדנאואר, 3.12.23.

8 סקר ספטמבר 2024: שנה לאירועי 7 באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל", הרמן, יוחנני וקפלן, מרכז ויטרי לחקר דעת קהל והמדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, 7.10.2024.

תרשים 4: השפעת המלחמה על מצבם הכלכלי של אזרחים ערבים

יחסי יהודים ערבים

על פי סקר מטעם תכנית קונרד-אדנאואר שנערך בקרב הציבור הערבי בצל המלחמה המתמשכת ביוני 2024,

כמחצית מהציבור הערבי (51.6%) מרגישים כי המלחמה יצרה תחושת שותפות גורל בין ערבים ליהודים, וכרבע מהנשאלים חושבים כך במידה רבה לצד זאת, בחברה הערבית שוררת תחושת נרדפות מצד השלטון, לרבות המנגנונים האמונים על אכיפת החוק, כך לפי ממצאי מאמר שפרסם המכון למחקרי ביטחון לאומי במאי 2024.⁹ המעקב הצמוד של גורמי האכיפה אחר פוסטים של ערבים ישראלים ברשתות החברתיות, ובעיקר אחר דמויות משפיעות,¹⁰ נתפס כמיועדת להגביל את חופש הביטוי ואת החופש האקדמי. זאת, בצד דיווחים על אודות הרחקה לצמיתות של סטודנטים ערבים ממוסדות להשכלה גבוהה, והפסקת עבודתם של ערבים במגזרי תעסוקה שונים.

כך למשל, מאז תחילת המלחמה, נהגי מוניות ערבים מדווחים על עלייה חדה בתופעות של אפליה והדרה כלפיהם. רבים מהם מספרים על ביטולי הזמנות בעקבות זיהוי שמם באפליקציות, לצד חוויות של השפלות, קללות ואף תקיפות. עשרות הודעות של נוסעים הוצגו בפני הכתבים ב-Ynet, שמבקשים "רק נהג יהודי", או מבטלים את הנסיעות שהזמינו בגלל מוצאו של הנהג.¹¹

גם במערכות החינוך ניכרת הקצנה בעמדות קשות של שנאה ואלימות. כך, במהלך חודש מרץ 2024, ערך ארגון יוזמות אברהם סקר בקרב תלמידים ומורים יהודים וערבים (חט"ב ותיכון), במטרה לברר את עמדותיהם כלפי החברה האחרת לנוכח אירועי 7 באוקטובר והמלחמה. ממצאי הסקר אימתו את ההשערה בדבר ההקצנה בעמדות התלמידים והמורים, אשר באה לביטוי גם בשורה של תקריות ואירועים אלימים בין כתלי בתי הספר שהתרחשו מאז ה-7 באוקטובר. תוצאות הסקר מעלות תמונה קשה של עמדות ורגשות שליליים כלפי החברה האחרת, כאשר בקרב ערבים (מורים ותלמידים כאחד) יש נכונות מעט גבוהה יותר להכיר את החברה היהודית וללמוד עליה.¹²

הסקר מוצא ממצא מעודד והוא שמפגש בין בני הקבוצות מתן משמעותית עמדות ורגשות שליליים ומגביר את האמונה באפשרות לחיים בשלום. רמות השנאה בקרב תלמידים יורדות אף הן בקרב הנפגשים: מ-16% ל-5% בקרב בני נוער ערבים ומ-44% ל-23% בקרב בני נוער יהודים. גם רמות החיבה עולות: מ-11% ל-43% בקרב בני נוער ערבים שפוגשים יהודים לעומת הלא נפגשים ומ-4% ל-13% בקרב היהודים, בהתאמה. יחד עם זאת, בתנאים החברתיים שנוצרו מאז שבעה באוקטובר הושהו רבות מהפעולות לקידום שותפות ולהתמודדות עם גזענות במערכת החינוך.¹³

9 "הזנחת המאבק בפשיעה בחברה הערבית: איום על הביטחון הלאומי", לביא, אלרן, ס. ותד, מבט על, גיליון 1870, 24 ביוני 2024.

10 כמו מעצרה של פרופ' נדירה שלהוב-קיבורקיאן בחשד להסתה באפריל 2024, או מעצרה של אינתיסאר חגי'אזי, אשת חינוך בקרן קר, בשל סרטון בטיק טוק, באוקטובר 2024.

11 שעלאן, "8 ביטולים ב-4 שעות": לנהגי המוניות הערבים נמאס - ויש להם גם פתרון", Ynet, 5.9.2024.

12 סקר יוזמות אברהם, מרץ 2024.

13 שם.

תרשים 5: ממצאים בנוגע למפגשים בין ערבים ויהודים

בני נוער וצעירים בצל המלחמה:

נכון לסוף שנת 2022, חיו בישראל 948,631 בני נוער בגילאי 12-17 מתוכם 236,372 בני נוער ערבים אשר מהווים 25% מקבוצת הגיל הזאת בישראל. זהו ייצוג יתר של ערבים בקבוצת הגיל הזאת כיוון שהחברה הערבית בישראל מהווה 21% מכלל האוכלוסייה (כולל ירושלים המזרחית).¹⁴ מצבם של ילדים ובני הנוער בחברה הערבית בישראל עוד טרם המלחמה היה פגיע ומוחלש, כאשר נכון לשנת 2021, 49% מהילדים הערבים חיו מתחת לקו העוני, לעומת כ-21% בקרב הילדים היהודים, וכ-60% מבני הנוער הערבים הוגדרו כנמצאים במצב סיכון.¹⁵ השילוב בין מאפיינים אלו לגורמי הסיכון המועצמים בעת מלחמה, מעלים את החשש לקבוצת גיל זו ומעלים את הקושי לאתרם ולהגן עליהם.¹⁶

גם טרם המלחמה, בני נוער ערבים סובלים מקשיים רגשיים וחברתיים יותר מבני נוער בחברה היהודית. למשל, מהנתונים המעודכנים ביותר הקיימים עולה כי 40% מבני הנוער הערבים מדווחים על מחשבות אובדניות (לעומת 12% בקרב נוער יהודי ללא עולי רוסיה ואתיופיה) וחלקם של המתאבדים בחברה הערבית מהגילאים הצעירים כפול מחלקם של המתאבדים היהודים מאותה קבוצת גיל.¹⁷

מסקר שנערך במהלך המלחמה הנוכחית, בו השתתפו הורים לילדים מכלל קבוצות האוכלוסייה, ביחס להורים לילדים יהודים, הורים לילדים ערבים מדווחים על שיעור גבוה יותר (88%) של מצוקה רגשית של ילדיהם הבאה לביטוי בחרדה, פחד והחצנת התנהגות. עם זאת, למרות שיעורים גבוהים אלו של מצוקה רגשית, רק 14% מקרב הפונים לקו הסיוע של משרד החינוך היו ערבים.¹⁸

14 מבוסס על עיבוד שנעשה בחברת נאס-טאס לנתוני הלמ"ס שפורסמו בדצמבר 2023.

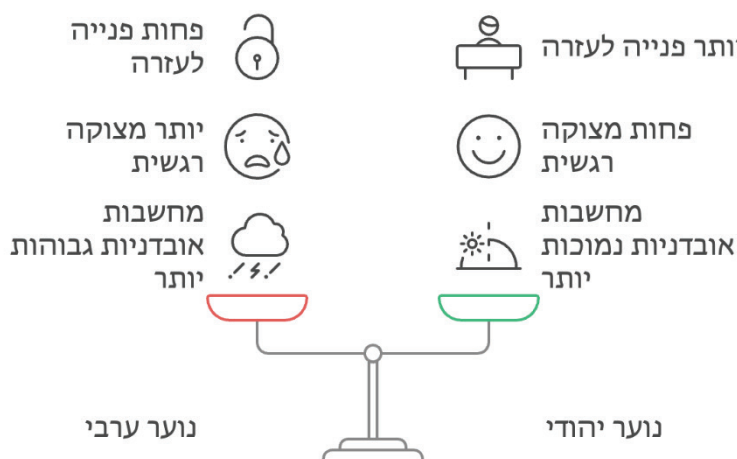
15 ילדים בישראל 2022, השנתון הסטטיסטי, המועצה הלאומית לשלום הילד.

16 להתבגר בצל המלחמה: השפעות מצבי חירום ואסון על צעירים, בן סימון וטופורק בר, מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל, מאי 2024.

17 אובדנות בישראל – תנו לנו כלים להציל חיים, חמדאן, אתר ynet, 10.9.23.

18 ילדים בישראל 2023, השנתון הסטטיסטי, נתונים אודות ילדים במלחמת חרבות ברזל, המועצה הלאומית לשלום הילד.

תרשים 6: השוואת אתגרים רגשיים בקרב בני נוער

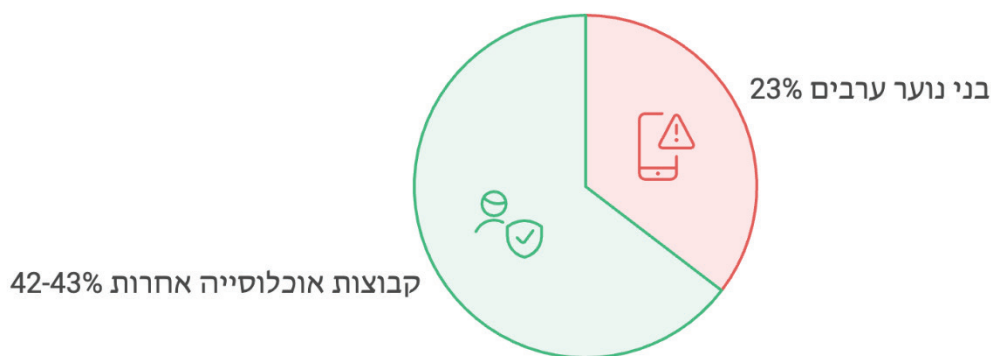
השוואת אתגרים רגשיים בקרב בני נוער

הקשיים הרגשיים שחווים ילדים ובני נוער ערבים עלולים להימשך גם לאחר סיום המלחמה הנוכחית כפי שאפשר ללמוד ממחקר שנערך לאחר מלחמת לבנון השנייה. ממצאי המחקר הראו כי גם בחלוף חמש שנים מן המלחמה שיעור גבוה של מתבגרים ערבים בישראל עדיין דיווחו על סימפטומים ניכרים של PTSD, של חרדה ושל הפרעה נפשית כרונית.¹⁹

בדומה לנתונים שנאספו על מבוגרים ערבים ועל החשש שהביאו לבטא את דעותיהם ברשתות החברתיות²⁰, נמצא בסקר שערך איגוד האינטרנט הישראלי בחודש אפריל 2024 כי רק 23% מבני הנוער הערבים דיווחו כי הרגישו ביטחון לגלוש באינטרנט בימי המלחמה. זאת לעומת 42-43% בקרב קבוצות אוכלוסייה אחרות.²¹

תרשים 7: תחושות ביטחון בזמן גלישה באינטרנט במהלך מלחמה

תחושת ביטחון בזמן גלישה באינטרנט במהלך מלחמה

כמו כן, הפערים בתשתיות במערכת החינוך הפורמלית מהווים פוטנציאל לסיכון מוגבר עבור ילדים ובני נוער ערבים. למשל, ביקורות במוסדות חינוכיים בפיקוח משרד החינוך בין השנים 2018-2023 העלו כי שיעור המוסדות עם פערי מיגון היה גבוה משמעותית בפיקוח הממלכתי-ערבי (29%), מאשר בפיקוח העברי הממלכתי (13%) והממלכתי דתי (12%).²² מערכות שונות הנוגעות לטיפול בילדים ונוער בסיכון סבלו עוד טרם המלחמה ממחסור חמור בכוח אדם, הנובע בעיקרו מתקנים לא מאוישים.²³ עם פרוץ המלחמה, התווסף למחסור זה עומס רב המוטל על מערכת הרווחה כולה ועל מערכות רווחת הילד

¹⁹ הקשר בין הערכה עצמית, תמיכה חברתית ומשפחתית, קונפליקט בין ההורים ומשאבים לבין תסמיני פוסט טראומה, חרדה וסומטיזציה בקרב מתבגרים מהמגזר הערבי חמש שנים לאחר מלחמה, עבודת לשם קבלת תואר מוסמך, אבו פנה, אוניברסיטת חיפה, 2012.

²⁰ סקר עמדות החברה הערבית בנושא מלחמת "חרבות ברזל", אסעד וקפלן, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 25.12.23.

²¹ [חשיפת בני נוער לתכנים קשים במהלך "חרבות ברזל" ונתונים נוספים על פגיעות רשת בקרב בני נוער](#), איגוד האינטרנט הישראלי, אפריל 2024.

²² ילדים בישראל 2023, השנתון הסטטיסטי, נתונים אודות ילדים במלחמת חרבות ברזל, המועצה הלאומית לשלום הילד.

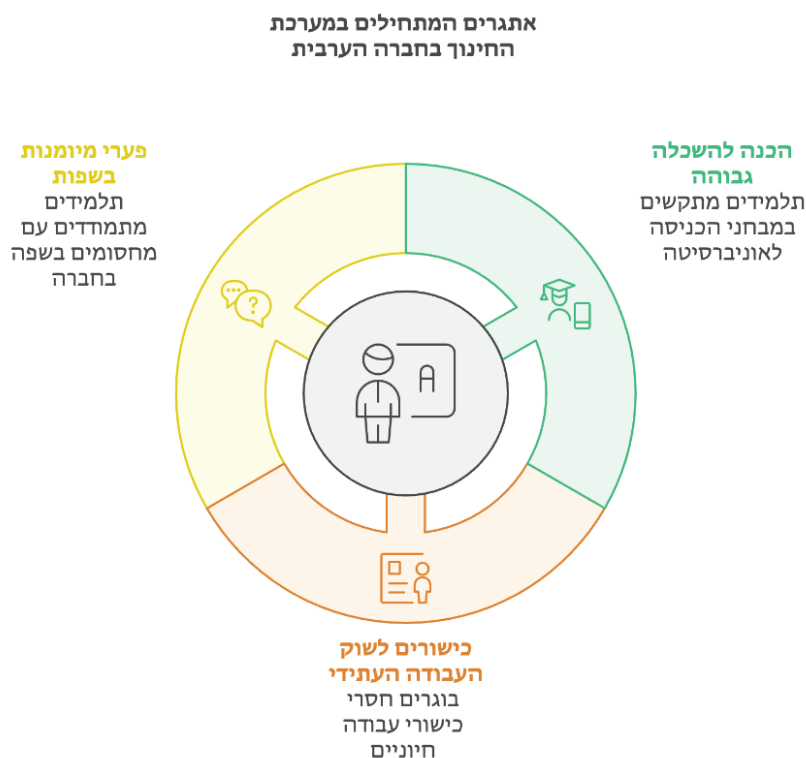
²³ [מצב הרווחה בחברה הערבית](#), חדאד חאג' יחיא ואחרים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2021.

בפרט. בנוסף לתפקידים בשגרה, עובדים סוציאליים מהרשויות המקומיות וממטה משרד הרווחה והביטחון החברתי נותנים מענה וסיוע לילדים ולמשפחות שפוננו מבתייהם ומשפחות נוספות הזקוקות לסיוע דחוף בשל המצב הביטחוני. מצב זה הינו בעל פוטנציאל פגיעה משמעותית בטיפול המידי בילדים הזקוקים לכך ובהיעדר מענה מתאים לילדים בעלי מצבי סיכון שכבר מטופלים תקופות ארוכות ויידחקו הצידה.

לצד חולשת מערכות הרווחה, גם מערכת החינוך הערבית סבלה מפערים משמעותיים עוד טרם המלחמה. הקצאת משאבים לא שוויונית בכל שלבי הלימוד, הן מצד הממשלה והן בשל חולשת הרשויות המקומיות הערביות, אשר רובן מדורגות באשכולות נמוכים במדד החברתי-כלכלי²⁴ ולכן מתקשות להשקיע בתקציבי חינוך יצרו פערים עמוקים והביאו לאיכות ירודה של מערכת החינוך הן מבחינת תשתיות ההוראה והן מבחינת תכניות הלימוד המיושנות.²⁵

לצד זאת, תכניות הלימוד הן מיושנות, אינן מספקות מענה לצרכים של החברה הערבית ואינן מותאמות לכישורים הנדרשים במאה ה-21. עקב כך, מערכת הלימוד אינה מכינה את תלמידיה ללימודים במוסדות להשכלה גבוהה ואינה מקנה לתלמידים את הכישורים שיתאימו לשוק התעסוקה העתידי. בין הבעיות הבולטות במערכת הלימוד הערבית: בעיה בלימודי שפות, הן בשפת האם, השפה הערבית²⁶ וכן ברכישת השפה העברית, שלידיעתה השפעה מכרעת הן על השתלבות במרקם החברתי, בהשכלה הגבוהה ובשוק התעסוקה בהמשך, והן על היותה גשר המחבר בין שני העמים. בנוסף, אוריינות תלמידי החינוך הערבי באנגלית נמצאת בפער משמעותי מול האוכלוסייה היהודית, כאשר בציוני הבחינה הפסיכומטרית היה פער של 20 נקודות בפרק האנגלית בין הנבחנים בעברית לנבחנים בערבית.

תרשים 8: אתגרים המתחילים במערכת החינוך בחברה הערבית

²⁴ רוב היישובים הערבים הם קטנים עד בינוניים מבחינה סוציו-דמוגרפית, והם ברובם מוחלשים מבחינה חברתית, כלכלית ופוליטית, ומתאפיינים בשיעורי עוני גבוהים. גודלן המוגבל של מרבית הרשויות מקשה על יכולתן של הרשויות להתנהל ביעילות ולגייס משאבים לצרכיהן, כפי שקורה ברשויות מקומיות קטנות רבות בישראל. כתוצאה מכך, הרשויות המקומיות הערביות מדורגות נמוך יותר באשכולות החברתיים-כלכליים, ביחס לרשויות היהודיות בישראל. נכון לשנת 2022, דירוג האשכול החברתי-כלכלי הממוצע של הרשויות המקומיות הערביות עמד על 3.16, לעומת 6.32 של הרשויות המקומיות היהודיות והמעורבות. כפועל יוצא מכך פער בהוצאה לנפש לעומת הרשויות היהודיות, עומד על פי 1.4 בין רשויות מקומיות ערביות ויהודיות המדורגות באשכולות חברתיים - כלכליים 1-5. (מתוך עיבוד נתוני הלמ"ס 2022).

²⁵ הפערים הגדולים ביותר הם דווקא בין בתי ספר שלומדים בהם תלמידים מרקע חברתי-כלכלי קשה, כאשר 87% מתלמידי מערכת החינוך הערבי לומדים בבתי ספר המדורגים בחמישון טיפוח חלש* (61%) וחלש בינוני (26%), זאת לעומת 18% בקרב תלמידי החינוך העברי. בנוסף, ההשקעה הממוצעת בתלמיד מרקע מוחלש בחינוך העברי גבוהה באלפי שקלים מן ההשקעה בתלמיד בחינוך הערבי. העובדה שרוב תלמידי מערכת החינוך הערבי מגיעים מרקע סוציו-אקונומי נמוך מנכיחה עוד יותר את הפערים הקיימים ואת הצורך הדחוף בהרחבת התקצוב הדיפרנציאלי ובצמצום הקריטריונים לתקצוב המובילים לאי-שוויון.

²⁶ מתוך מבחן ארצי בשפת אם תשפ"ג אוריינות בקרב תלמידי כתות ד' ו-ח': תמונת מצב, משרד החינוך וראמ"ה, אוגוסט 2023.

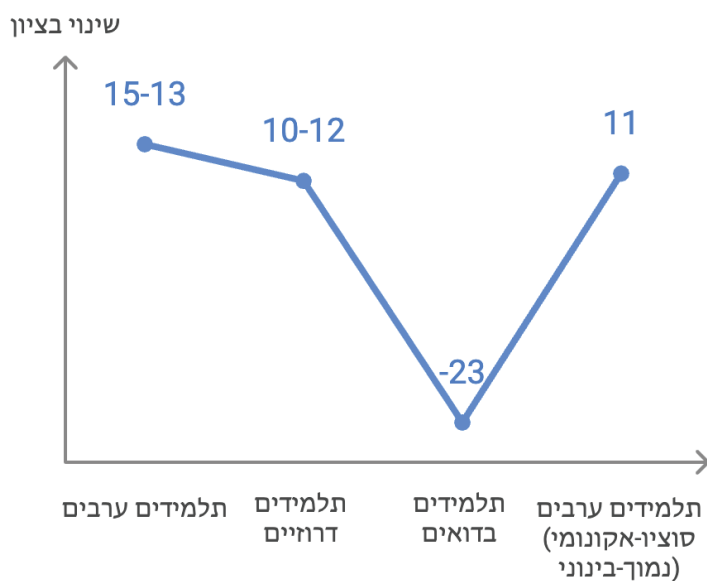
פערים לימודיים בצל המלחמה

על פי נתונים שפרסמה הרשות הארצית למדידה והערכה במשרד החינוך (ראמ"ה) באוקטובר 2024, המלחמה הביאה להחרפת הפערים הלימודיים בין תלמידים ערבים ממגזרים שונים ובפרט ירידה בהישגים של התלמידים מרקע חברתי-כלכלי בינוני ונמוך.

בקרב דוברי הערבית נרשמה עלייה של 4 נקודות בהישגי התלמידים במבחן בשפת-אם ערבית, אם כי עלייה זו אינה נחשבת שינוי של ממש לעומת שנת תשפ"ג. בנוסף, חלה עלייה של 8% בשיעור התלמידים הנמצאים ברמת הביצוע הגבוהה, אך לצידה גם עלייה של 2% ברמת הביצוע הנמוכה מאוד. בהסתכלות על הקבוצות השונות, ניכרת עלייה בציוני התלמידים מהחברה הערבית ומהחברה הדרוזית (עלייה של 13-15 נקודות ושל 10%-12% ברמת הביצוע הגבוהה). לעומת זאת, ציוני התלמידים מהחברה הבדואית בדרום ירדו משמעותית (ירידה של 23 נקודות ועלייה של 18% ברמת הביצוע הנמוכה מאוד). ממצאים אלו מצביעים על פערים משמעותיים בהישגי התלמידים מהמגזרים השונים. לאור העובדה שהפער בין ציוני תלמידי ד' דוברי הערבית מרקע חברתי-כלכלי בינוני ונמוך גדל ב-11 נקודות ועומד כעת על 25 נקודות - כמעט כפול מהפער בשנת תשפ"ג²⁷, ניתן להניח שהמלחמה תורמת להעמקת הפערים בתחום החינוך.

תרשים 9: שינויים בציוני תלמידים לפי קבוצות אוכלוסייה

שינויים בציוני תלמידים לפי קבוצות

השפעות ואתגרים בתחום הרווחה בעקבות המלחמה:

אירועי שבעה באוקטובר והמלחמה הציבו אתגרים מורכבים בפני מערכת הרווחה בישראל. הפגיעות הקשות באזרחים ובחיילים בשבת השחורה ובחודשי המלחמה, תלאות החטופים ובני משפחותיהם, המצוקות של מאות אלפי המפונים, הקשיים של המשפחות השכולות והפצועים, הצורך לבנות מחדש את הקהילות השבורות – כל אלה חייבו את אנשי מערכת הרווחה לטפל בצרכים רבים מאוד של אוכלוסיות שונות בתוך זמן קצר ביותר וללא הכנה מוקדמת. כמו כן, ניכר כי מערכת הרווחה תצטרך לספק מענים ראויים לצרכים הללו לאורך תקופת הלחימה וגם במשך תקופה ארוכה לאחר שהמלחמה תסתיים.

עוד טרם המלחמה החברה הערבית הייתה ענייה משמעותית מהחברה היהודית הן ברמת המשכחות (פי 1.5) ועוד יותר בהקשר של ילדים (פי 2.7), והסיכון לעוני בה גבוה כמעט פי 3. בהמשך לכך, שיעור הרשומים במחלקות לשירותים החברתיים גבוה פי 1.5²⁸ הרשויות המקומיות הערביות עצמן סובלות ממחסור חמור בתקציבים, מה שמביא לכך שאין להן את המשאבים להענקת תקציבים לתחומי חיים מהותיים כמו רווחה וחינוך וכן להקמת תשתית של פעילויות העשרה ומעורבות קהילתית לצעירים ביישוב.²⁹ לכך השפעה שלילית תחושת השייכות הקהילתית, המובילה לתחושות של ניכור ולהרחבת הכניסה לעולם הפשע.

תרשים 10: גורמים תורמים לאתגרים חברתיים בחברה הערבית

פגיעה בנשים

מסמך מקיף על מצב הרווחה בישראל בעקבות המלחמה הצביע על מקומן החברתי השולי עוד טרם המלחמה של נשים מהחברה הערבית בתחומי שוק העבודה, הרווחה, הבריאות ועוד, על פגיעותן לאליומות נגדן ועל החוסר בשירותים שיתאימו לצורכיהן. מיקוד באוכלוסייה זו נועד למקד זרקור בכך שזוהי קבוצה פגיעה במיוחד בהיבט הכלכלי והתעסוקתי. צמצום שוק העבודה יכול להביא לפיטורים של נשים מהחברה הערבית שחלקן מועסקות בעבודות זמניות ובתנאי עבודה פוגעניים.

המלחמה פגעה באופן משמעותי בתחושת הביטחון הכלכלי והאישי של נשים ערביות בישראל, פגיעה שיש לה השלכות חברתיות וכלכליות רחבות יותר הנוגעות לחוסן המשפחתי והקהילתי, לחברה הערבית בפרט ולחברה הישראלית בכללותה.³⁰ **עדויות ראשוניות מצביעות על כך שנשים מהחברה הערבית חשות כחד וחשש במקומות ציבוריים ובמקומות שבהם מתקיימים קשרים בין ערבים ויהודים שעובדים יחד. עדויות אחרות מתארות פיטורים, הוצאה לחל"ת או שינוי בנוהלי עבודה כך שלא ייווצר מגע בין העובדות הערביות ובין לקוחות יהודים. מקומות עבודה כאלה, שיכולים להוות זירות חיכוך שיש בהן תחושה הדדית של פחד, יכולים לגרום לנשירה של נשים מהחברה הערבית שתגדע מגמה של התפתחות אישית ומקצועית.**

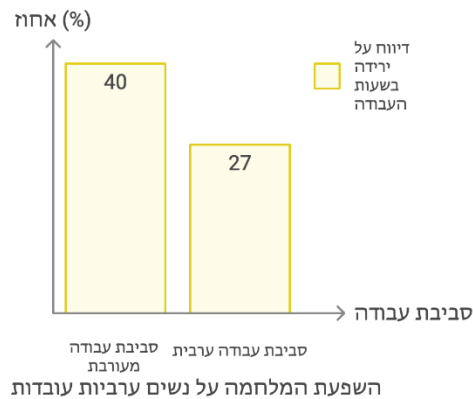
28 [פערים בין יהודים לערבים 2021-2020 – נתונים מתוך דוח פני החברה מס' 14.](#)

29 המשרד לשוויון חברתי, המלצות הצוות הבין משרדי, צעירים בחברה הערבית, אוקטובר 2021.

30 מואסי, [ערעור הביטחון הכלכלי והאישי של נשים ערביות בצל המלחמה](#), 21.7.2024.

כך, 40% מהנשים העובדות בסביבה יהודית-ערבית מעורבת דיווחו על ירידה בשעות העבודה, לעומת 27% מהנשים העובדות בסביבה ערבית.³¹ תחושות חוסר הביטחון בעבודה ובמרחבים הציבוריים כמו גם החשש להביע עמדות אישיות בזמן המלחמה, כפי שהן עולות בסקר שערכה חברת נאס-נאס עבור ארגון צופן בינואר 2024, 32, בלטו יותר בקרב נשים, אשר חששו יותר להגיע לעבודה (30% מהנשים לעומת 16% מהגברים) ולדבר ערבית במקום העבודה (19% לעומת 13% בהתאמה). כמו כן, יותר נשים מגברים חששו להסתובב במרחב יהודי או מעורב (38% בהשוואה ל-30% בהתאמה).³³

תרשים 11: דיווחי נשים ערביות על ירידה בשעות העבודה בצל המלחמה, לפי סביבת עבודה

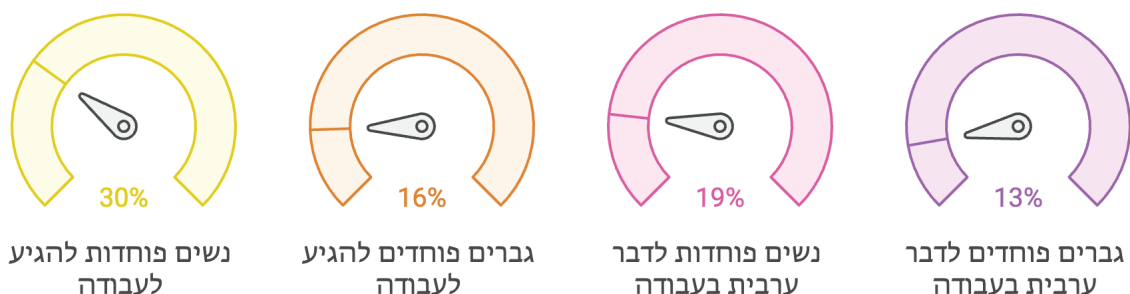

חוסר הביטחון האישי של נשים ערביות בישראל קשור כמובן באופן ישיר להיקף הפשיעה והרצח בחברה הערבית ולהזנחת הטיפול בנושאים אלו מצד רשויות המדינה, כאשר במהלך שבעת השבועות הראשונים של המלחמה נרשמה עלייה של 45% בפניות לקו החם המפעיל ארגון נעמת כאשר 70% מהן נוגעות לאללימות מגדרית.³⁴ בחברה הערבית, הסכנה לחייהן של נשים גוברת על רקע עלייה במספר מקרי הרצח הקשורים בפשע, ו-109 ערבים-פלסטינים קיפחו את חייהם ב-98 אירועים בנסיבות הקשורות לאללימות ופשיעה במחצית הראשונה של שנת 2024.³⁵ במקביל, עוד טרם המלחמה וביתר שאת מאז תחילתה, ההקלות בתהליך הרישוי לנשק מצד המדינה צפויה עלולה להחמיר את הסיכון לנשים הן בבית והן במרחב הציבורי.

לצד זאת, קיצוצים בתוכניות חומש המיועדות לצמצום פערים ולקידום החברה הערבית מאז תחילת המלחמה, וכן הקפאת מענקי האיזון לרשויות המקומיות הערביות, פוגעים קשות בתוכניות רווחה ומרכזי חוסן שנועדו לתמוך באוכלוסיות המוחלשות ביותר בחברה הערבית. האתגרים הללו משפיעים גם על הנשים הערביות המועסקות בתחומים שחוו קיצוץ, כמו בריאות, חינוך ורווחה. דוח עמותת אד'אר למשל מצביע על כך שעובדות סוציאליות ערביות חוות תחושת ניכור מצד עמיתיהן היהודים בתקופות של מתח לאומי, בנוסף להתמודדות עם שכר נמוך ומתח נפשי.³⁶

תרשים 12: חוסר ביטחון ופחד בקרב נשים וגברים ערבים במהלך המלחמה

חוסר ביטחון ופחד בקרב נשים וגברים ערבים במהלך מלחמה

31 שם.

32 סקר חברת נאס עבור ארגון צופן, הייטקיסטים ערבים בזמן המלחמה – תמונת מצב, ינואר 2024.

33 מואסי, ערעור הביטחון הכלכלי והאישי של נשים ערביות בצל המלחמה, 21.7.2024.

34 מנסור, מלחמה, רווחה וחוסן – תובנות מנשות ואנשי מקצוע בצל המלחמה, ינואר 2024.

35 יוזמות אברהם, מעקב קורבנות האלימות והפשיעה | סיכום חציון ראשון 2024.

36 מנסור, מלחמה, רווחה וחוסן – תובנות מנשות ואנשי מקצוע בצל המלחמה, ינואר 2024.

מחסור בעובדי בריאות הנפש ערבים

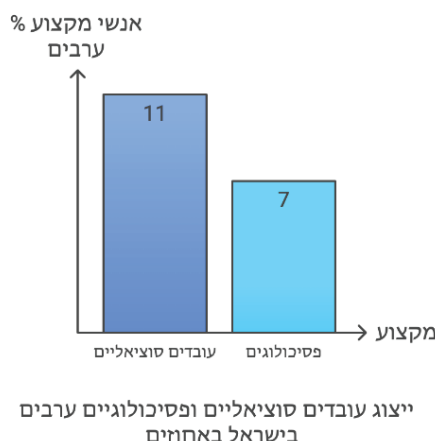
מערכת שירותי הרווחה המקומיים, אשר פועלת בכל הרשויות המקומיות בישראל, נשענת בעיקרה על עובדות ועובדים סוציאליים – אנשי המקצוע העיקריים המופקדים על מערכת זו ומהווים את חלק המרכזי של המועסקים במחלקות לשירותים חברתיים (87%; כ-6,700).³⁷ מנתונים שנאספו בשנה שעברה ניכר שקיים מחסור בעובדים סוציאליים ופסיכולוגיים ערביים: רק 11% מהעו"סים בישראל הם ערבים, ורק 7% מהפסיכולוגים בישראל הם ערבים.³⁸

עלייה ברמת המצוקה הנפשית

בעקבות המלחמה, ניכרת עלייה ברמות המצוקה באוכלוסייה בקשר ישיר למלחמה המתמשכת.³⁹ בין השאר, אזרחים אשר פונו מבתיים יאלצו להתמודד עם קשיים רגשיים במשך חודשים רבים עד שיחזרו לשגרה כלשהי ויש עלייה במצוקה בקרב ילדים ובני נוער. המלחמה גם גרמה להחרפה במצבים נפשיים כגון דיכאון וחרדה שהתפתחו עוד לפני. נוסף על כך, עומס רב מוטל על כתפיהם של עובדים סוציאליים קהילתיים העובדים בקהילות מעורבות בהן עולות תחושות של כעס, אובדן אמון ופחד. **במציאות שבה כבר יש מחסור, יהיה קשה לתת מענה המורכב והנפיץ שנוצר בעקבות המלחמה.**

מכיוון שעיקר הנתונים על מצב הרווחה בחברה הערבית נמצא במאגרים מנהליים, שלוקח זמן רב לנתחם ולפרסמם, יש להניח שהצורך בטיפול נפשי ותמיכה ילך ויגבר בשנים הבאות, כאשר צרכים ואתגרים הקשורים לרווחה נוספים יתווספו למענים הנדרשים כיום. הטיפול בטראומה מצטרף לצרכים רגשיים ונפשיים רבים כגון: חרדה ודיכאון מתמשכים, קשיי התמודדות בבית הספר, תמיכה ברמה הקהילתית ועוד.⁴⁰

תרשים 12: אנשי מקצוע ערבים בתחומי העבודה הסוציאלית והפסיכולוגיה, באחוזים מתוך כלל אנשי המקצוע באותו תחום בישראל

פגיעה בתחושת הביטחון האישי

על פי סקר שנה למלחמת "חרבות ברזל" (במסגרת מדד הקול הישראלי ספטמבר 2024), **כשני שלישים בציבור הישראלי מדווחים על הרעה בתחושת הביטחון האישי שלהם אחרי 7.10**. אולם נתוני הסקר מעידים על פערים בין האוכלוסייה הערבית ליהודית בנושא זה.⁴¹ כך, ביחס לשאלה באיזו מידה החיים האישיים שלך (למשל עבודה, צריכת תקשורת, פגישות משפחתיות וחברתיות וכדומה) חזרו לשגרה או קרוב לשגרה בזמן האחרון, בעוד בציבור היהודי רוב של כשני שלישים מדווחים על חזרה לשגרת חייהם, לעומת מיעוט של כרבע בלבד במדגם הערבים. בקרב הערבים שיעורי מי שדיווחו על עלייה בשימוש באמצעים להקלה נפשית גבוהים מאשר בקרב היהודים: עלייה בשימוש בנוגדי דיכאון – ערבים 18%, יהודים 9%; בצריכת אלכוהול – ערבים 10%, יהודים 7%; בקבלת עזרה נפשית – ערבים 24%, יהודים 11%; בשימוש ברשתות החברתיות ערבים 54%, יהודים 43%.⁴²

37 [רווחה בעקבות המלחמה](#), עורכים: אלמוג-גל ואחרים, האוניברסיטה העברית, פברואר 2024.

38 [החברה הערבית בצל המלחמה](#), בנבנישתי ואחרות, חברת נאס-טאס, דצמבר 2023.

39 [רווחה בעקבות המלחמה](#), עורכים: אלמוג-גל ואחרים, האוניברסיטה העברית, פברואר 2024.

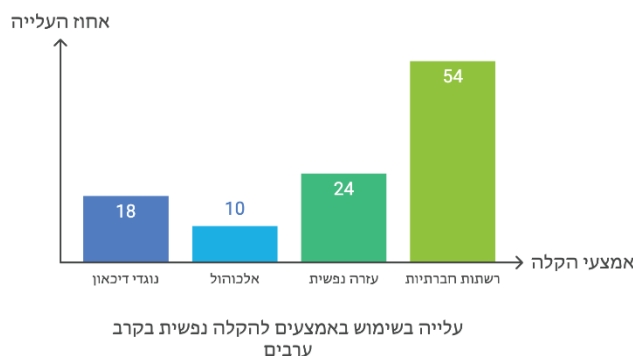
40 שם.

41 פרופ' תמר הרמן, ד"ר ליאור יוחנני, ירון קפלן, מרכז ויטריבי לחקר דעת קהל והמדיניות במכון הישראלי לדמוקרטיה, [סקר ספטמבר 2024: שנה לאירועי 7](#).

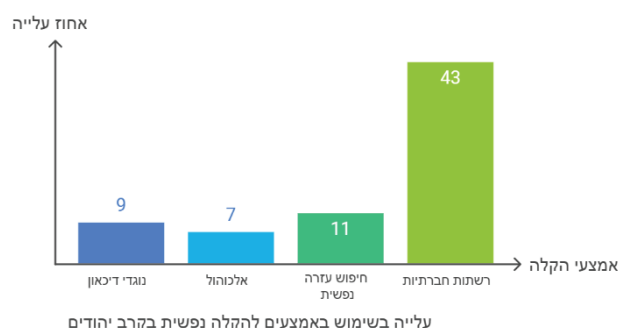
42 [באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל"](#), 7.10.2024.

שם.

תרשים 13: שימוש באמצעים שונים כאמצעי הקלה והפגה במהלך המלחמה, באחוזים בקרב הציבור הערבי

תרשים 14: שימוש באמצעים שונים כאמצעי הקלה והפגה במהלך המלחמה, באחוזים בקרב הציבור היהודי

על פי סקר מטעם תכנית קונרד-אדנאואר שנערך בקרב הציבור הערבי בצל המלחמה המתמשכת שפורסם ביוני 2024, הסוגייה החשובה ביותר כיום לציבור הערבי גם כיום היא הטיפול בבעיית האלימות והפשיעה (60.6%).⁴³ כבר לפני 7 באוקטובר, הפשיעה בחברה הערבית לא עמדה בראש סדר העדיפויות של הממשלה, אולם על רקע המלחמה בעזה ועכשיו בלבנון, ההזנחה אף החמירה. כך, 244 קורבנות נרצחו בחברה הערבית במהלך שנת 2023, מספר הקורבנות הגבוה ביותר בכל השנים שחלפו, אולם רק 10% ממקרי הרצח כוענחו, והשאר נותרו ללא התקדמות.⁴⁴

ניתן להעריך, כי תחושת הביטחון האישי נפגעת גם בגלל ההקלות שניתנו לאחרונה בהליך הרישוי של כלי הירייה, שהגדילו מאוד את מספר הזכאים להחזיק בנשק. תופעה זו עלולה להעלות את הסיכויים לטעויות ולהתייחסות לכל מקרה ירי כמעשה טרור ועקב כך לפגיעה בבלתי מעורבים.⁴⁵ לאור מספר מקרי הרצח המתרחבים בהתמדה מזה כשנה וחצי, ובשל מגמת העלייה הצפויה בהם, האזרחים הערבים חשים חוסר ביטחון אישי ופיזי משמעותיים וחווים ירידה במידת האמון שלהם במדינה ובמוסדותיה.⁴⁶

אחד הגורמים המשפיעים רבות על מצוקת האוכלוסייה הערבית עוד טרם המלחמה, הינו המחסור באשראי, דהיינו קבלת משכנתא עבור רכישת דירה. אחוז הערבים במקבלי משכנתאות הוא 2%, נמוך בצורה משמעותית מחלקם באוכלוסייה, כחלופה, רבים פונים לשבירת תכניות פנסיה או חסכונות ארוכי טווח, חלקם לוקחים הלוואות יקרות מאוד בבנקים, ויש שפונים לשוק האפור.⁴⁷ המצוקה הכלכלית המחמירה בחברה הערבית בשל המלחמה והעלייה באבטלה, לצד מחסור באשראי, מביאה לפנייה גוברת לשוק האפור. היות ורוב מקרי הרצח מתרחשים בעיקר על רקע מאבקים פנימיים בין ארגוני הפשע, העוסקים בין היתר בגביית דמי חסות וגביית חובות בשוק האפור, יש להניח שמצב זה יביא להתגברות הפשיעה והאלימות.⁴⁸

43 סקר מעמיק בקרב הציבור הערבי בצל המלחמה המתמשכת בין ישראל לחמאס, רודניצקי, תכנית קונרד-אדנאואר, יוני 2024.

44 244 נרצחים בחברה הערבית ב-2023, רק 10% מהמקרים פוענחו | הנתונים והעקבות, שעלאן, Ynet, 02.01.24.

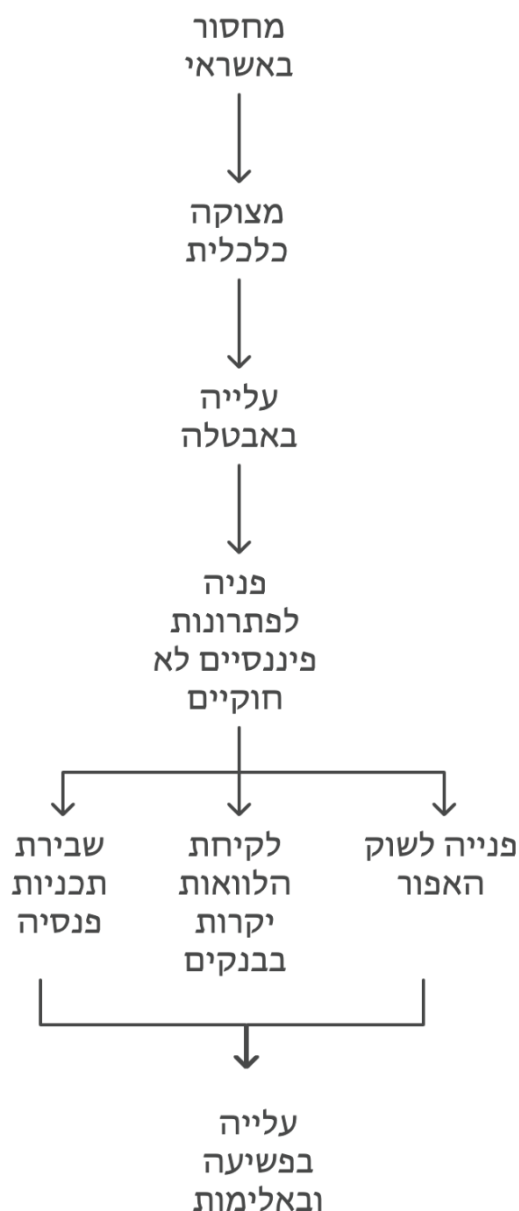
45 "החברה הערבית בישראל שבעה חודשים למלחמה: בין איפוק למחאה", לביא, אלרן ופדלון, INSS, מבטל על, גיליון 1870, 9.5.2024.

46 שם.

47 "המחסור באשראי בחברה הערבית מתדלק פשיעה ומדכא צמיחה. צריך לטפל בזה", כספין ושרון, דבר, 7.3.2023.

48 "הזנחת המאבק בפשיעה בחברה הערבית: איום על הביטחון הלאומי", לביא, אלרן, ס. ותד, מבט על, גיליון 1870, 24.6.2024.

תרשים 15: גורמי שורש לבעיית האלימות והפשעה בחברה הערבית

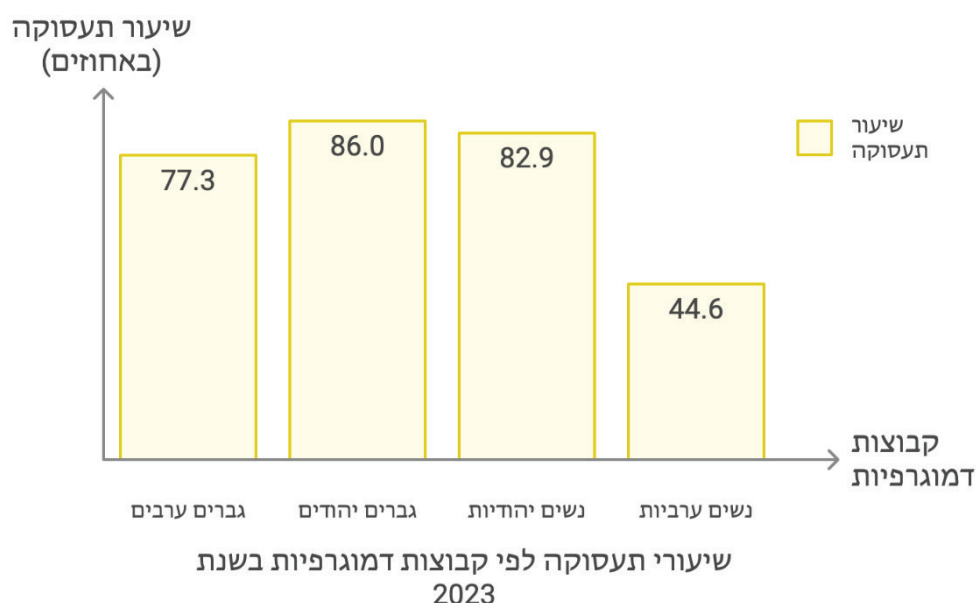

השפעת המלחמה על תעסוקה ושוק העבודה

שיעורי התעסוקה של ערביות וערבים מצויים במגמת עלייה בעשור וחצי האחרון, אך הם עדיין נמוכים בהשוואה לגברים ונשים יהודים. בשנת 2023 שיעור התעסוקה של גברים ערבים עמד על 77.3%, זאת לאחר התאוששות מתקופת משבר הקורונה (2020-2021) בה גברים ערבים חוו כגיעה גדולה בהשוואה לכלל האוכלוסייה. בקרב הנשים הפער גדול מאוד. בעוד ששיעור התעסוקה של נשים יהודיות עמד בשנת 2023 על 82.9%, בקרב הנשים הערביות שיעור זה עמד על 44.6%⁴⁹. הפערים במעמד בשוק העבודה מתבטאים גם בפערי שכר וגם בתנאי העסקה ותנאים סוציאליים נמוכים יותר בקרב מועסקות ומועסקים ערבים.⁵⁰

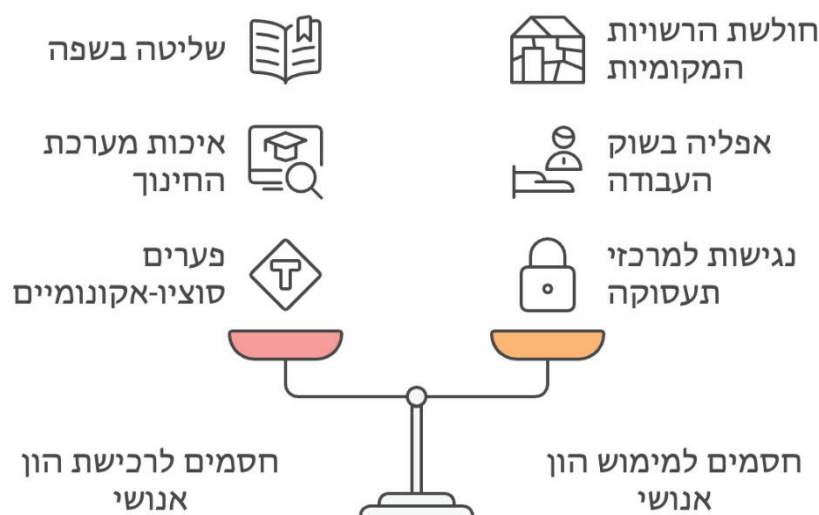
49 עיבוד לנתוני סקרי כוח אדם של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
50 מעקב יעדי תעסוקה ממשלתיים, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

תרשים 16: שיעורי תעסוקה בקרב גברים ונשים, ערבים ויהודים

הגורמים לשיעורי התעסוקה הנמוכים של הנשים הערביות וכושר ההשתכרות הנמוך של הגברים הערבים נובעים משני סוגים של חסמים: (1) חסמים ברכישת הון אנושי טרם הכניסה לשוק העבודה אשר נובעים מפערים סוציו-אקונומיים, פערים בתקצוב ובאיכות נמוכה יחסית של מערכת החינוך, בחוסר שליטה בשפה העברית והאנגלית ובקשיי השתלבות במערכת ההשכלה הגבוהה; ו- (2) חסמים במימוש פוטנציאל ההון האנושי שאיתם נאלצים להתמודד בתוך שוק העבודה בגילאים יותר מבוגרים. אלו נובעים מפערים בנגישות למרכזי תעסוקה, מאפליה בשוק העבודה, מחולשת הרשויות המקומיות, ממחסור במרכזי תעסוקה ומסחר בתוך היישובים הערביים, מסביבה עסקית בעייתית וכשיעור גואה הפוגעת בפעילות העסקית.⁵¹

תרשים 17: חסמים לתעסוקה שוויונית

התמודדות עם חסמים לתעסוקה שוויונית

רוב הפער בהכנסה (50% – 70%) בין גברים ערבים לגברים יהודים מקורו בפערים ברמת ההון האנושי, קרי שנות הלימוד ואיכות ההשכלה, כפי שעולה ממחקר שבוצע על ידי הקט וקריל (2018).⁵² כאמור, רמת השכלתם של ערבים נמוכה מרמת השכלתם של יהודים ואחרים כתוצאה מהפערים שנוצרו במערכת החינוך. על פי דוח הלמ"ס אשר עסק בפערים בין יהודים

51 ש.ם.

52 הקט, יונה וזאב קריל (2018), «פירוק פערי ההכנסה בין גברים יהודים וגברים ערבים», אגף הכלכלן הראשי, משרד האוצר, בתוך: מריאן תחואכו, [החברה הערבית כמנוע צמיחה במשק הישראלי](#), הרצליה: הבינתחומי הרצליה, מכון אהרן למדיניות כלכלית, 2019.

לערבים בשנים 2020-2021, 16.9% מהערבים בלבד היו בעלי תואר אקדמי לעומת 37.2% מהיהודים ו-39.2% מהערבים היו בעלי השכלה נמוכה מסיום בית ספר תיכון או שאין מידע על השכלתם, לעומת 12.7% בלבד מהיהודים והאחרים.⁵³

בדיקת התשוואה להשכלה בקרב גברים ערבים מראה כי רכישת השכלה גבוהה מעלה באופן משמעותי את ההכנסה שלהם. כך למשל ההכנסה של גברים עם תארים בהנדסה גבוהה ביותר מ-70% מזו של גברים שלא סיימו תיכון. גם לתעודת בגרות השפעה מכרעת על הכנסה: גברים שסיימו תיכון ללא זכאות לבגרות משתכרים 14% יותר מעמיתיהם אשר נשרו מבית הספר, ואלה שסיימו תיכון עם בגרות מלאה משתכרים עד 26% יותר מאלה שלא סיימו תיכון. גם בקרב הנשים, רכישת השכלה חיונית לצמצום הפער בשיעורי התעסוקה.⁵⁴

כמו כן, לשיעור נמוך יותר יש תנאים סוציאליים מקיפים והביטחון התעסוקתי שלהם נמוך יותר, בעיקר עקב מגוון מצומצם יחסית של ענפי הכלכלה שבהם מרוכזים מועסקים מהחברה הערבית, לרוב במשלחי יד בלתי מקצועיים (8.5%) או מקצועיים בתעשייה, בינוי וחקלאות (30.8%), או מכירות ושירותים (18.4%), המאופיינים לרוב בשעות עבודה מרובות, שחיקה פיזית ושכר נמוך מן הממוצע.⁵⁵ בין השאר בשל סטגנציה בהשכלה האקדמית המובילה להשתלבות בתעסוקה לא איכותית. בקרב הגברים הערבים כמעט מחצית (47.2%) מן המועסקים עובדים במשלחי יד מקצועיים בתעשייה, בבינוי ובחקלאות ועוד 6.5% במשלחי יד בלתי מקצועיים בהם השכר הממוצע נמוך בעשרות אחוזים בהשוואה לשכר הממוצע במשק.

המלחמה הביאה איתה שינויים שהגבירו את קשיי המועסקים הערבים. שינויי אלו מתבטאים בפגיעה ישירה על ידי הרחבת האבטלה בחברה הערבית, לצד מגמות הולכות ומדאיות בעמדות מעסיקים כלפי העסקת ערבים והתרופפות המחויבות ליצירת חללי עבודה מכילים ומגוונים. מועסקים ערבים ובייחוד גברים נעדרו ממקום העבודה מסיבות כלכליות בשיעור גבוה יותר בהשוואה למועסקים יהודים. **היעדרות בשל סיבה כלכלית יכולה להיות למשל בגין הוצאה לחל"ת או כתוצאה מכך שלא נקראו לעבודה בשל צמצום היקף הפעילות במקום העבודה. סקר כוח אדם של הלמ"ס הראה כי שיעור הלא מועסקים מסיבות כלכליות זינק מ-0.5% ל-10.3% בקרב מועסקים ערבים זאת לעומת עלייה מתונה יותר בקרב מועסקים יהודים בין 0.3% ל-5.6%.** עד כמה שאפקט זה היה משמעותי בחודש אוקטובר, הוא נעלם לחלוטין בחודשים שלאחר מכן הן אצל הערבים והן בכל הקבוצות, ושיעור המדווחים על היעדרות זמנית מהעבודה בגלל סיבה אחרת חזר ל 0% - ביולי 2024.⁵⁶

ניתוח של בנק ישראל שמדד את מידת החשיפה לסיכון לירידה בתעסוקה הראה כי מועסקים ערבים חשופים באופן משמעותי לסיכון לירידה בתעסוקה. זאת, בעיקר בשל השיעור הגבוה של עובדים ערבים בתחום הבינוי, תחום אשר ספג פגיעה משמעותית בשבועות שלאחר תחילת המלחמה. עם זאת, פגיעה זו הנוגעת לשיבושים הקשורים להיעדרותם של עובדים פלסטינאים הינה בעלת פוטנציאל ליותר הזדמנויות תעסוקה עבור גברים ערבים בישראל.⁵⁷

מספר חודשים לאחר תחילת המלחמה, בתחילת שנת 2024, כשנרשמה התאוששות בשוק העבודה, נרשמה התאוששות איטית יותר בקרב גברים ערבים. נכון לחודש ינואר 2024, שיעור התעסוקה של גברים ערבים בגילאי 25-66 עלה בתחילת השנה ל-71%, לאחר שירד מ-78% טרם המלחמה ל-66% באוקטובר-נובמבר 2024.⁵⁸

בעוד שיעור התעסוקה בקרב הנשים חזר לרמתו טרם המלחמה (45%) ואף למעלה מכך החל מפברואר 2024, עד יולי 2024 שיעור התעסוקה המותאם של הגברים הערבים לא חזר לקדמותו. הגברים הערבים הם קבוצה פגיעה במשברים, עקב היותם עם השכלה נמוכה יחסית ליתר האוכלוסייה ומרוכזים בעבודות כפיים. ככל שעבר הזמן מאז פרוץ המלחמה, הפכה הפגיעה שעדיין נראית בתעסוקת הערבים לעקבית ומתמשכת. הירידה העקבית שעדיין רואים בתעסוקת גברים ערבים איננה נובעת מהיעדרות זמנית, אלא שקיים שיעור עקבי ולא מבוטל של עובדים ערבים שיצאו מכוח העבודה באופן קבוע, ולא רק נעדרים זמנית מעבודתם.⁵⁹

53 פער בין יהודים לערבים 2020-2021 – נתונים מתוך דוח פני החברה מס' 14.

54 החברה הערבית כמנוע צמיחה במשק הישראלי, הרצליה: הבינתחומי הרצליה, מכון אהרן למדיניות כלכלית, תחאכנ, 2019.

55 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, השנתון הסטטיסטי לישראל 2022, לוח 9.3.8.

56 השפעת המלחמה על האוכלוסייה הערבית בשוק העבודה – טיוטה, קידר, אוקטובר 2024.

57 ניתוח מיוחד של חטיבת המחקר: השפעת מלחמת "חרבות ברזל" על תשומת העבודה בחברה הערבית, בנק ישראל, 2023.12.10.

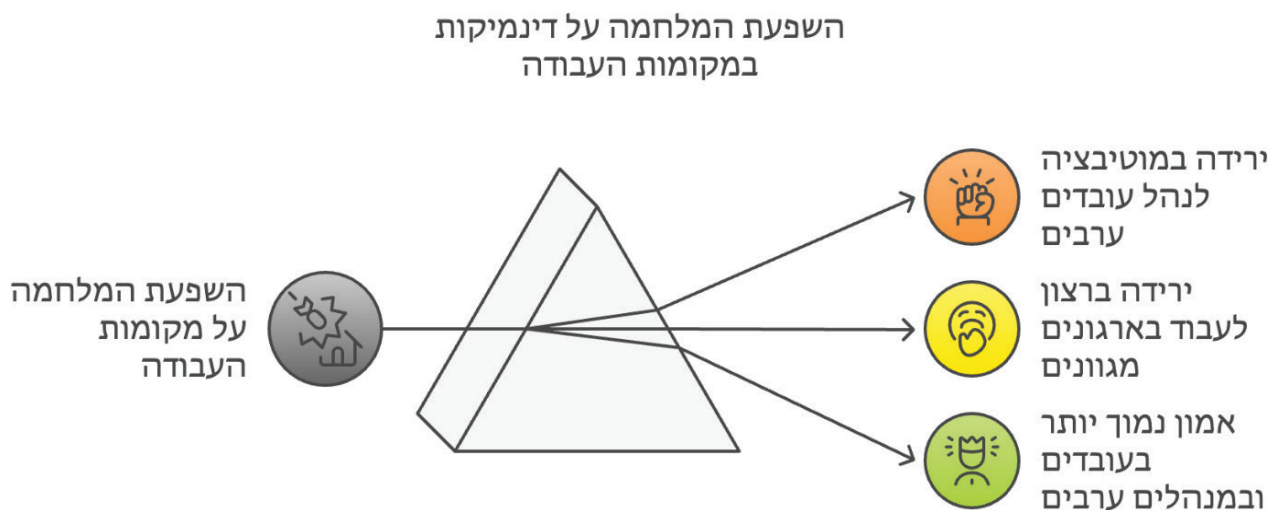
58 נתוני שוק העבודה ינואר 2024, אגף אסטרטגיה ותכנון מדיניות, משרד העבודה, ינואר 2024.

59 השפעת המלחמה על האוכלוסייה הערבית בשוק העבודה – טיוטה, קידר, אוקטובר 2024.

נכון ליולי 2024 עיקר הפגיעה התעסוקתית היא בעובדים ערבים, בפרט בקרב גברים וכן בגילאים המבוגרים (55-59, ובמיוחד בגיל השלישי, 60-64). לתוצאות אלה של המלחמה פוטנציאל להגביר פרישה מוקדמת של ערבים ולהיות בעלות השלכות ארוכות טווח על תעסוקה, הכנסות וממדי העוני לשנים הקרובות.⁶⁰ קיים חשש כי עיקר הפגיעה המתמשכת בתעסוקת הערבים בעקבות המלחמה המתרכזת באוכלוסיות המבוגרות, מגבירה את תלותם של מבוגרים אלה (שמראש, כאמור, הם קבוצה פגיעה, לא משכילה ועובדי כפיים) במוסדות הרווחה ובידיהם הצעירים, מה שמייצר עוד עומס על משקי הבית הללו וצפוי לייצר הוצאות גבוהות על גופי הרווחה ולהעלות את הוצאות המדינה.⁶¹

נוסף על כך, מחקר שנערך לאחרונה בהובלת אקורד וקו אימפקט, בחן את עמדותיהם של מעסיקים יהודים ומועסקים ומועמדים ערבים במהלך ספטמבר (לפני המלחמה) ובסוף אוקטובר (לאחר פרוץ המלחמה). במחקר נמצא כי בקרב המעסיקים חלה ירידה משמעותית במוטיבציה לעבוד עם ערבים, הן בניהול עובדים ערבים (מ-69% ל-49%), הן ברצון לעבוד בארגון שיש בו גם עובדים ערבים (מ-65% ל-50%) והן ברצון לעבוד תחת ניהול ישיר של מנהל ערבי (מ-50% ל-35%). מנהלים ואנשי משאבי אנוש יהודים העריכו כי הם צפויים להשקיע פחות זמן ומאמץ בשילוב ערבים ושימור תרבות ארגונית מכילה. נתון מדאיג נוסף הינו כי שיעור המעסיקים היהודים אשר הביעו אמון בעובדים ובמנהלים ערבים לפני המלחמה עמד מלכתחילה על שיעור נמוך למדי של 37% ושיעור זה ירד ל-24% אחרי פרוץ המלחמה.⁶²

תרשים 18: השפעת המלחמה על דינמיקות במקומות העבודה

צעירים חסרי מעש

נתונים שנאספו בחברת נאס-נאס מראים כי כ-35% מכלל הצעירים והצעירות הערבים נמצאים במצב של חוסר מעש, נתון זה הוא פי 3 מאחוז חסרי המעש בחברה היהודית בישראל. "חסרי מעש" הוא מושג אשר מתאר צעירים וצעירות שלא השתלבו במסגרות לימודיות, בהכשרה מקצועית או בשוק העבודה, כאשר כל שינוי עלול לגרום להתדרדרותם למצב סיכוני. לחוסר מעש עלולות להיות השלכות שליליות בכל מעגלי החיים ברמה האישית, המשפחתית, הקהילתית והכלל חברתית. מצב כזה יכול להוביל לתחושת חוסר מסוגלות עצמית, לדילול בקשרים חברתיים, לדכדוך ודיכאון, לעוני ואף לעבריינות.⁶³

60 ש.ם.

61 ש.ם.

62 "תובנות מפרספקטיבה פסיכו-חברתית", עמותת קו-אימפקט ומרכז אקורד, דצמבר 2023.

63 חוסר מעש בקרב צעירים ערבים בישראל – גורמים והשלכות, חדאד חאג' יחיא, מתוך צעירים בישראל: מחקר ועבודת שטח.

תרשים 19: המסלול לחוסר מעש בקרב צעירים ערבים

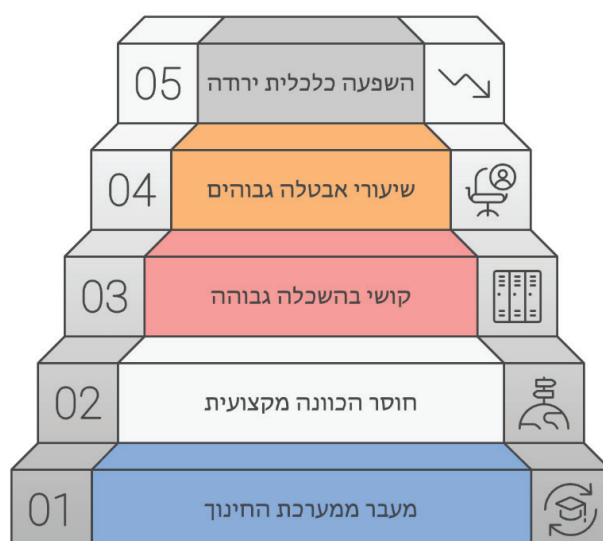
המסלול מחוסר מעש לבעיות חברתיות

אחת הסיבות לשיעור הגבוה של חסרי המעש בקרב צעירים מהחברה הערבית היא בין השאר משום שמסלול המעבר מלימודים תיכוניים לחיי האזרחות שונה מהותית בין צעירים בחברה הערבית לבין צעירים בחברה היהודית. בעוד רוב הצעירים היהודים הלא-חרדים מתגייסים לצבא, משתתפים במכינות קדם-צבאיות או בשנת שירות בסיום הלימודים בתיכון, צעירים בחברה הערבית נדרשים לבצע את המעבר לחיי הבגרות בפרק זמן קצר וללא הכוונה לכך מצד מערכת החינוך. משום כך, שיעור גבוה מקרב הצעירים הערבים מתקשה למצוא את דרכם בהשכלה גבוהה או בתעסוקה בסיום התיכון.⁶⁴ מחקרים מראים שככל שתקופת חוסר המעש מתארכת, ההסתברות של יציאה ממעגל זה יורדת, לכן קיימת חשיבות רבה לטיפול בחוסר המעש בגילים הצעירים. בהיבט הכלכלי, חוסר המעש פוגע בתוצר הלאומי, בצמיחה הכלכלית ובהכנסות המדינה ממסים, וכן גורם לעלייה בהוצאות המדינה על קצבאות בטווח הארוך.

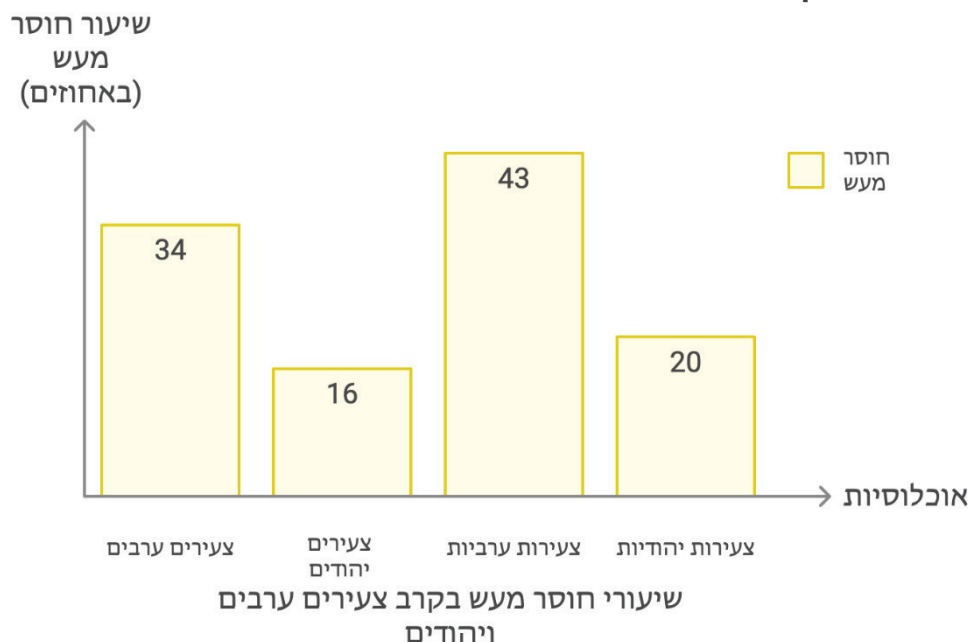
תרשים 20: הגורמים למצבי חוסר מעש מתמשכים בקרב בני נוער ערבים

הגורמים למצבי חוסר מעש מתמשכים בקרב בני נוער ערבים

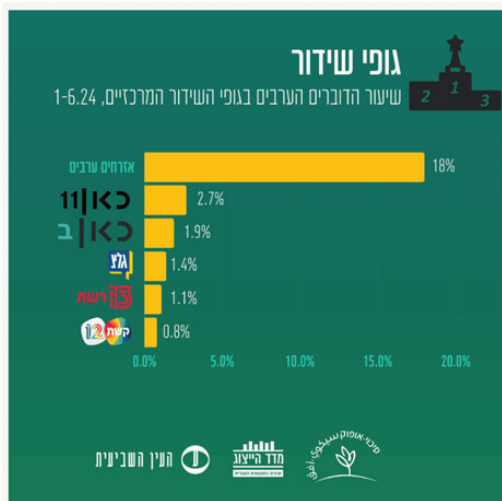

על פי נתוני משרד האוצר אחוז המובטלים הגבוה ביותר שנמדד מאז פרוץ המלחמה הוא בקרב עובדים מהחברה הערבית, מצב משברי זה פוגע בראש ובראשונה בעובדים החלשים או באלה שיש להם קשרים רופפים לשוק העבודה ועשוי להעמיק את תופעת חוסר המעש בקרב צעירים וצעירות ערבים.⁶⁵ נתוני משרד העבודה שפורסמו בתחילת 2024 מראים כי קיימת אמנם ירידה בכלל האוכלוסיות בשיעורי חוסר המעש, אך עדיין נצפים שיעורים גבוהים מאוד בקרב האוכלוסייה הערבית. שיעור זה עומד כיום על 34% בקרב צעירים ערבים לעומת 16% מהצעירים היהודים. בקרב נשים הפער גדול יותר כאשר 43% מהצעירות הערביות הינן חסרות מעש זאת לעומת 20% מהצעירות היהודיות.⁶⁶

תרשים 21: שיעורי חוסר מעש בקרב צעירים וצעירות ערבים ויהודים

ייצוג בתקשורת

מחקר "מדד הייצוג"⁶⁷ שמתייחס למחצית הראשונה של 2024 (ינואר עד יוני) מצביע על הדרה חריגה של מרואיינים ופרשנים ערבים בשידור בעקבות המלחמה וירידה דרמטית בייצוג ערבים בטלוויזיה וברדיו.⁶⁸ המחקר מוצא כי במחצית הראשונה של 2024 הופיעו 72 אלף דוברים בתקשורת המרכזית, רק 1.5% מהם היו ערבים. כך, בעוד ישראל נתונה במלחמה הקשה ביותר שידעה בדורות האחרונים התקשורת המרכזית מדירה כמעט לחלוטין את קולות כחמישית מאזרחי ישראל. בשל החלטות העורכים בתקשורת הישראלית, הישראלים כמעט ואינם נתקלים בדוברים מהחברה הערבית בתקשורת המרכזית, וכשבכל זאת ניתן ביטוי לנציג מהחברה הערבית זהו פעמים רבות קול חריג וקיצוני מתוך החברה הערבית שאינו מייצג כראוי את מרבית חבריה.⁶⁹

כלי התקשורת מהזרם המרכזי במדינת ישראל, אמורים לשקף בשידוריהם את כלל האוכלוסייה הישראלית, בין אם מתוקף חוק ובין אם מתוקף המקצועיות העיתונאית. אולם הם בוחרים להדיר כמעט לחלוטין דמויות של אזרחים ערבים. העדפה זו יוצרת בקרב הצופים והמאזינים תמונת מציאות מעוותת אשר תוצאת לוואי שלה היא העמקת ההפרדה התודעתית בין אזרחי ישראל היהודים והלא-יהודים.⁷⁰

⁶⁵ השפעת מלחמת חרבות ברזל על שוק העבודה באוקטובר 2023, אגף הכלכלן הראשי, צוות מחקר - שוק העבודה, משרד האוצר, דצמבר 2023.

⁶⁶ "נתוני שוק העבודה ינואר 2024", אגף אסטרטגיה ותכנון מדיניות, משרד העבודה, ינואר 2024.

⁶⁷ מדד הייצוג הוא מיזם מתמשך מאז 2016 של "העין השביעית" בשיתוף עמותת סיכו-אופוק ויפעת מחקרי מדיה, הבדוק באופן קבוע את אחוז הייצוג של האוכלוסייה הערבית בתוכניות החדשות והאקטואליה בערוצים המרכזיים בישראל.

⁶⁸ כהן, מחקר: הדרה חריגה של מרואיינים ופרשנים ערבים בשידור בעקבות המלחמה, אתר הארץ, 12.9.2024.

⁶⁹ כרטיקו, שפל חסר תקדים בייצוג החברה הערבית בתקשורת הישראלית, העין השביעית, 12.09.2024.

⁷⁰ שם.

ארגוני חברה אזרחית – פעילותם ומקומם בימי המלחמה:

גורם מרכזי בחוסנה של כל חברה הוא מתן מענה מותאם ומדויק לצרכים של האזרחים, בין השאר באמצעות ארגונים בחברה האזרחית המספקים שירותים חברתיים. החברה הערבית מהווה כ- 21% מכלל האוכלוסייה בישראל (כולל ירושלים המזרחית), אולם על אף הצרכים החברתיים והכלכליים הרבים הקיימים בה, היקף העמותות הערביות הפעילות הוא 4% בלבד (900 עמותות ערביות מתוך קרוב ל-20,000 עמותות פעילות בישראל). מעבר לכך, ארגונים אלו נהנים רק מחלק מצומצם מסך המשאבים הממשלתיים והפילנתרופיים המוקדשים לארגוני החברה האזרחית. לכך יש השפעה על מידת הנגישות של אזרחים ערבים לשירותים חברתיים וכן על מידת התאמתם של השירותים למאפיינים ולצרכים הספציפיים של החברה. **ארגוני חברה אזרחית בחברה הערבית נתקלים במספר חסמים בעבודה מול משרדי הממשלה וביניהם: חסמים בירוקרטיים, חסמים מבניים-ארגוניים בקרב העמותות, חסמי התאמה ותוכן וכן חסמים הנובעים מחוסר אמון וניכור.**⁷¹

תרשים 22: דרכים לשיפור יכולות ארגוני החברה האזרחית הערבים

חסמים אלו מקשים על היכולת של ארגוני החברה האזרחית בחברה הערבית לקדם פעולות בזמן שגרה וביתר שאת בזמן חירום. לצד קשיים אלו, נצפה פעילות מוגברת של אזרחים ועמותות. פעילויותיהן הנפרדות של העמותות היו גם כורמים משותפים ושיתופי פעולה של עמותות לצורך עבודה משותפת בעת המלחמה. למשל, קואליציית חברה אזרחית לשעת חירום בחברה הערבית, הכוללת כ-30 ארגונים הפועלים למתן תמיכה וסיוע בחברה הערבית בזמן המלחמה. 49% מהעמותות שנסקרו דיווחו על פעילות משותפת עם יוזמות אזרחיות. 52 עמותות פעלו בשבועיים הראשונים למלחמה כחלק ממרכז הסיוע לאזרח (מרס"ל) של פיקוד העורף והמועצה הישראלית להתנדבות. במסגרת המרס"ל, הרשויות המקומיות, משרדי הממשלה ופיקוד העורף מעבירים פניות מערכות לסיוע. הפניות מופנות לצה"ל, למחוזות, למשרדי ממשלה ולעסקים וארגונים חברתיים.⁷² אחת היוזמות הבולטות שהוקמו בימים לאחר פרוץ המלחמה הינו שותפים לגורל-שותפים לחמ"ל, החמ"ל היהודי-ערבי המשותף הראשון בישראל שבו מתנדבים יהודים וערבים ובו התקיימה פעילות של סיוע, בעיקר עם סלי מזון עבור נפגעים מקרב החברה הערבית והחברה היהודית.⁷³

פעילות המתנדבים בתחילת המלחמה היוותה כוח משמעותי שאפשר מענה לצרכים הרבים שעלו בשטח. מניתוח שיעורי ההתנדבות בתקופה זו עולה כי בשבועיים הראשונים למלחמה התנדבו קרוב למחצית מהאוכלוסייה הישראלית (45%). שיעור ההתנדבות בחברה היהודית עמד על 49% ושיעור ההתנדבות בחברה הערבית עמד על 28%. זהו היקף התנדבות גבוה מאוד כשלעצמו, והוא גבוה גם בהשוואה לתקופת משבר הקורונה בה היקף ההתנדבות של אזרחי ישראל היה 20.3%, והיקף ההתנדבות בתוך החברה הערבית היה 19%.⁷⁴

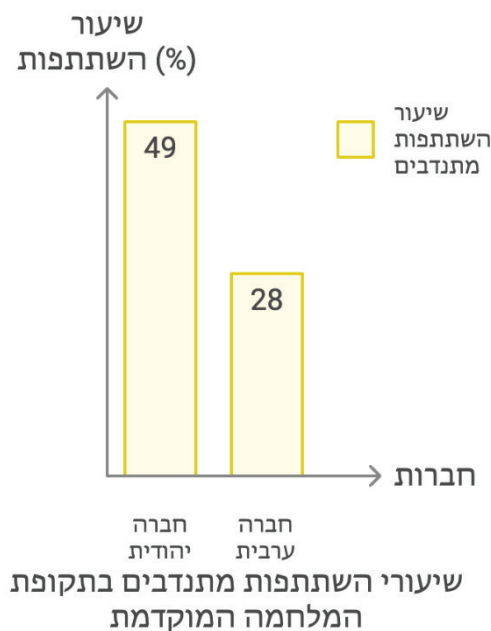
71 [חיזוק חברה אזרחית ערבית המספקת שירותים חברתיים](#), משרד ראש הממשלה, תאריך עדכון: 30.5.23.

72 [רווחה בעקבות המלחמה](#), עורכים: אלמוג-גל ואחרים, האוניברסיטה העברית, פברואר 2024.

73 [החמ"ל היהודי-ערבי המשותף ברהט](#), מתוך ראיון בערוץ הכנסת, 19.11.23.

74 [רווחה בעקבות המלחמה](#), עורכים: אלמוג-גל ואחרים, האוניברסיטה העברית, פברואר 2024.

תרשים 23: שיעור השתתפות בפעילויות התנדבותיות, השוואה בין חברה ערבית לחברה יהודית בזמן מלחמת חרבות ברזל

פעילות הג'וינט בחברה הערבית בצל המלחמה

עם פרוץ המלחמה ב-7 באוקטובר, פרס הג'וינט מערך חירום הכולל רשת רחבה, תומכת ומגוונת של פתרונות ומענים בכדי להציל חיים ולסייע לעשרות אלפי הישראלים שנכפתה עליהם מציאות חדשה וקשה.

על רקע התרחבות הלחימה בצפון ארגון הג'וינט החליט על להגדלת הסיוע שמושיט הארגון לכל יישובי הצפון, זאת, בנוסף לפתרונות ולמענים שהארגון ממשיך להעניק מאז ה-7 באוקטובר לתושבים ולרשויות באזור הדרום ויישובי עוטף עזה.

מערך הסיוע ההומניטארי של הג'וינט כועל ב-18 רשויות- ערביות ויהודיות, ומעניק סיוע הומניטארי ראשוני ומרחיב את הפתרונות המוענקים לאוכלוסיות הפגיעות ביותר בחברה, בדגש על: משפחות בסיכון עם ילדים בגיל הרך, אנשים עם מוגבלות וזקנים בסיכון גבוה.

במסגרת הפעילות מונה רכז יישובי שבוחן את צרכי הרשות ואנשיה ודואג יחד עם ארגון הג'וינט לספק את המענה הנדרש, וכחלק מתפקידו דואג ל-3 האוכלוסיות שבמוקד: זקנים, אנשים עם מוגבלות ומשפחות עם ילדים קטנים.

בימים אלה מסייע הג'וינט לאותן רשויות גם באספקת מים ומזון, תרופות, פתרונות סיעוד, שוברי קנייה למזון, צעצועים, פעילויות הפגה לילדים ומבוגרים, כינויים והסעות מוגששות, ותמיכה נפשית. אנשי השטח של הג'וינט פרוסים באותם יישובים, ונמצאים בקשר ישיר עם התושבים במטרה לזהות את הצרכים ולתת מענה הומניטרי מיידי. לצורך הפעילות הג'וינט משתף פעולה עם הרשויות, פיקוד העורף ועם ארגוני חברה אזרחית ששותפים לפרויקט.

בנוסף, ובמסגרת מערך החירום, הפיץ הג'וינט בשיתוף עם איחוד הצלה, פתחון לב, שרן שירותי רפואה, קורקט, לב אחד והחמ"ל האזרחי שמפיצים את הערכות ביישובים. עד לרגע זה חולקו למעלה מ-28,000 ערכות חירום לחיזוק החוסן האישי והמשפחתי ברשויות בצפון, הצפויות לסייע ל-60,000 איש בקירוב.

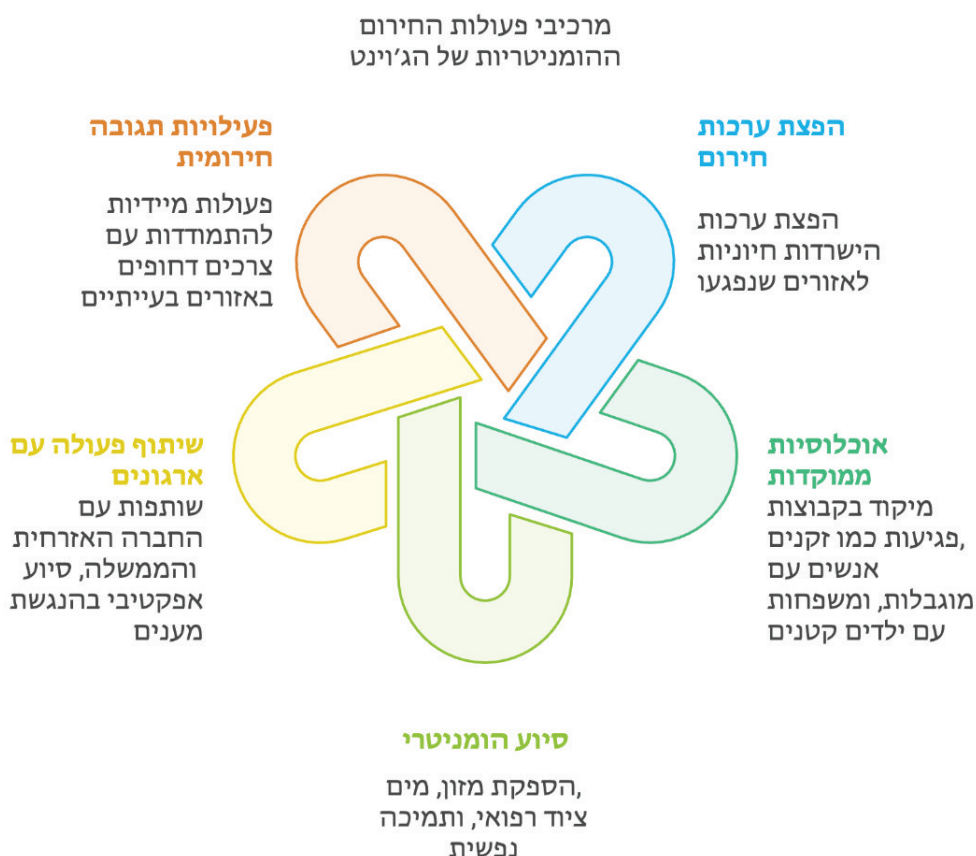
ערכות החירום מכילות, בין השאר: מטען נייד, פנס נטען, טרנזיסטור עם סוללות, וערכת עזרה ראשונה וכן חוברת הנחיות התגוננות בשפות עברית, רוסית וערבית. הערכות המיועדות לילדים כוללות גם ערכות עם משחקים להפגה, במטרה להפחית חרדה ובניית חוסן.

בין הרשויות בהן חולקו הערכות: עכו, צפת, נהריה, עפולה, יקנעם, קרית ביאליק, טירת כרמל, ונוף הגליל, בישובים הערבים: שפרעם, עראבה, טמרה וטורעאן, וכן בישובים הדרוזים: חורפיש, בית ג'אן וינוח-ג'ת.

ארגון הג'וינט ממשיך להושיט סיוע לתושבי המדינה, בדרום ובצפון. מערך החירום ההומניטרי בצפון כולל חלוקת ערכות חירום, הקמת מערכי פעילויות הפגה וחלוקת מזון לאוכלוסיות שנפגעו מהמצב חירום המתמשך.

לסיוע זה יש משמעות נוספת חשובה בכך שהוא נותן אפשרות לפגוש את התושבים, לגעת באנשים מקרוב, לראות ולברר בדרך בלתי אמצעית מה בדיוק הצרכים בשטח ולייצר את הפתרונות הנדרשים להם.

תרשים 24: מרכיבי פעולות החירום ההומניטריות של הג'וינט

מבין הפעולות הנוספות של הג'וינט בחודשי המלחמה הראשונים:

הקמת מאגר ידע וחומרים עבור אנשי מקצוע: עם פרוץ המלחמה ומתוך הבנה שקיים צורך לאיגום משאבים ומאגרי ידע הרלוונטיים להתמודדות של אנשי מקצוע בתחומי הרווחה ובעיקר אלה העובדים עם ילדים בגיל רך, הוקם מאגר ידע מקוון שמרכז חומרי הסברה, כלים לעבודה עם אוכלוסיות בסיכון, וחיבור עם ארגוני תמיכה באנשי מקצוע.

קישור למאגר: <https://il.co.ravpage.jdc-ashalim/D7%97%D7%99%D7%A8%D7%95%D7%9D/>

עבודה מול ארגוני חברה אזרחית: כחלק מפעילות ג'וינט אשלים לתמיכה בחברה הערבית, הופעל מערך תמיכה בארגוני חברה אזרחית שכלל סדרת הרצאות וחומרים כתובים להתנהלות עמותות בעת חירום⁷⁵, זה לצד תמיכה כלכלית לארבע עמותות שהגישו פרויקטים בנושאים מגוונים ומותאמים לחירום. הפרויקטים שזכו מופעלים בימים אלו ובינם: פרויקט לעידוד סובלנות בין תלמידים ערבים וליהודים באמצעות מקהלה משותפת (עמותת אזרחים בונים קהילה- לוד רמלה), פרויקט סדנאות וידע פיננסי בעת חירום לזוגות ולצעירים (הפורום הכלכלי ערבי- אזור הצפון והמשולש), מערך תמיכה באנשי רווחה בדואים בדרום (עמותת השחר החדש- דרום), ופרויקט כתיבת סיפורים להפגת מתח בקרב ילדי הגיל הרך (עמותת כוכב לחיים- ירושלים). כתבה שפורסמה באתר "ואסלא" מתארת את פעילות הג'וינט לתמיכה בארגוני חברה אזרחית: <https://www.wasla.com/news/p?news=5826>

עידוד גיוון ושמירה על הרצף התפקודי של ארגוני תעסוקה: ג'וינט תבת הובילה מערך הרצאות ואירועים בנושאי גיוון והכללה ושמירה הרצף התפקודי של ארגוני תעסוקה הפעילים בחברה הערבית, כאשר יותר מ-50 נציגי תוכניות וארגוני תעסוקה השתתפו בסמינר בן 3 ימים (נצרת- ירושלים), ימי עיון לרגל יום הגיוון (הגן הבוטני ירושלים), וסעודת איפטאר לרגל סיום הרמדאן (נצרת). למערך זה יתקיים מערך המשך בן 4 ימים מסוף חודש אוגוסט ותחילת ספטמבר תחת הכותרת: "הכשרה ופיתוח חוסן ארגוני ותעסוקתי בקרב אנשי מקצוע מאגפים ויחידות המקדמים פעילות לפיתוח כלכלי, תעסוקה וקידום עסקים ברשויות מקומיות בחברה הערבית".

שותפות עם מוקד הסיוע והמידע לחברה הערבית בחירום: מוקד המידע לחירום שהוקם על ידי הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים פעל מאוקטובר עד מאי, וכלל מערכי הכשרות למתנדבים ולפעילי שטח, ימי עיון בנושא מענים בחירום והשיק קמפיינים להעלאת המודעות למוגנות פיזית ונפשית בחברה הערבית. נציגי הפורום הבין אגפי של החברה הערבית היו בקשר עם המוקד לאורך פעילותו וחיברו חלק ניכר ממעני הג'וינט לפעילות המוקד: תכנית מוארד לממצאי משאבים- אלכא, תמיכה בארגוני חברה אזרחית- אשלים, גיוון ותעסוקה- תבת, עבודה עם אנשים עם צרכים מיוחדים- ימ"ל, ותמיכה בגיל הזהב- אשל

בספטמבר 2024, בצל המלחמה ובסימן חיזוק החוסן הישראלי, ועל רקע ההשלכות של אירועי ה-7 באוקטובר, הוענק פרס זוסמן-ג'וינט בתחום העשייה החברתית בישראל, לשלושה מיזמים חברתיים פורצי דרך, ביניהם לצוות "צעירים לתעסוקה" – שיתוף פעולה ייחודי בין 'אג'יק', 'עמותת תמר' ו'מונא' – חלל לשינוי, לקידום תעסוקה בקרב צעירים ערבים.⁷⁶ הפרס ניתן להם על פעילותם לקידום חוסן כלכלי בקרב צעירים בדואים וערבים, בגילאי 18-24, שאינם משולבים במסגרות חינוכיות או תעסוקתיות. במסגרת התוכנית, המשתתפים זוכים להכשרה מקצועית מקיפה, הכוללת פיתוח מיומנויות אישיות ותעסוקתיות, חיזוק תחושת המסוגלות האישית והשתלבות בתעשיות מתקדמות. המדדים מצביעים על הצלחה משמעותית: שיעור הנשירה נמוך מ-15%, רוב המשתתפים רוכשים מיומנויות עברית תעסוקתית, ומעל ל-80% מהם צולחים את מבחני ההשמה ומשתלבים בתעסוקה איכותית בתחום ההכשרה שלמדו.

"אל-מנארה" (מגדל-אור): מיזם החירום של ג'וינט אשלים לחיזוק המוכנות והחוסן של מערכי השירות ברשויות הערביות

פרויקט "אל-מנארה" הוא יוזמה ייחודית מבית ג'וינט אשלים, בשיתוף פעולה עם הרשויות טמרה, שפרעם ועראבה, שנועדה להגביר את המוכנות והחוסן של צוותי השירות בתחומי הרווחה, החינוך והקהילה במצבי חירום. הפרויקט מתמקד בבניית מערכים משולבים ותומכים לצוותים מקצועיים ומתנדבים, תוך הדגשת חשיבות שימור הרצף התפקודי והמשכיות בשירותים הבסיסיים לאוכלוסייה המקומית.

תיאור הצורך:

החברה הערבית בישראל מתמודדת עם אתגרים חמורים שהוחרפו בעקבות מלחמת "חרבות ברזל", כפי שעולה מנתוני דוח זה. תחושת השייכות והביטחון האישי ירדו באופן דרסטי, במיוחד על רקע מחסור במענים מותאמים בתחומי הרווחה והחינוך. הרשויות המקומיות הערביות, המדורגות באשכולות חברתיים-כלכליים נמוכים, סובלות ממחסור חמור במשאבים ומתשתיות שאינן מותאמות למצבי חירום. נשים, ילדים ונוער הם מהקבוצות הפגיעות ביותר, עם דיווחים על עלייה משמעותית במצוקות רגשיות, עלייה באלימות ועל מחסור במענים פסיכולוגיים וחברתיים מותאמים לצרכים תרבותיים ולשוניים.

פערי החוסן הקהילתי והמקצועי התעצמו גם הם, כאשר מחסור בעובדים סוציאליים ובאנשי מקצוע בתחום בריאות הנפש מקשה על מענה לצרכים ההולכים וגדלים. נוסף על כך, שיעור נמוך של כניות לסיוע נפשי מעיד על חסמים תרבותיים וחברתיים שמחייבים התייחסות ייחודית. מול מציאות זו, פרויקט "אל-מנארה" ממלא צורך קריטי בהכשרת צוותים מקצועיים ובניית מערכי מתנדבים, המסוגלים להבטיח את המשכיות השירותים החיוניים ולתמוך בקהילות בשעת חירום. הפרויקט נועד להתמודד עם מציאות זו, לספק מענה מותאם תרבותית, לחזק את החוסן הקהילתי ולהבטיח כי שירותים חיוניים ימשיכו לפעול גם בזמנים הקשים ביותר.

מטרות המיזם:

- הבטחת רציפות שירותי חברה, רווחה וטיפול לתושבים בזמן חירום.
- חיזוק התמיכה בצוותים מקצועיים ומתנדבים באמצעות הכשרות, תמיכה פסיכולוגית וסדנאות לניהול מצבי לחץ.
- הגברת המוכנות של הרשויות המקומיות באמצעות תכנון אסטרטגי, הקמת מערכים ייעודיים ותיאום בין המחלקות.
- העלאת המודעות הציבורית והכשרת צוותים לניהול משברים, חיזוק חוסן אישי ותמיכה באוכלוסיות פגיעות.
- פיתוח קהילות איתנות באמצעות מעורבות בני נוער, פעילויות קהילתיות ומתן כלים להתמודדות עם מצבי חירום.

אוכלוסיות יעד:

- עובדים סוציאליים, פסיכולוגים ומטפלים ברשויות המקומיות.
- צוותי הנהלה ומתנדבים המעוניינים להוביל תהליכים קהילתיים במצבי חירום.
- בני נוער וצעירים, תוך פיתוח כישורים להתמודדות עם לחץ וחירום.
- ארגונים חברתיים ועמותות הפועלות בשיתוף עם הרשויות.

פעולות מרכזיות:

- הכשרות וסדנאות לאנשי מקצוע בתחומים של ניהול מצבי חירום, תמיכה רגשית וחיזוק קהילתי.
- פיתוח מוקדים ייעודיים ברשויות למענה חירום והפעלת קמפיינים להגברת המודעות.
- הקמת מערכי מתנדבים ושגרירי חירום לתמיכה מיידית בזמן משבר.
- ייצום פרויקטים ייחודיים כמו "איתנות בני נוער" ו"תמיכה מקצועית חיובית" המשלבים קהילות ומשפחות בתהליכי חיזוק וחוסן.

תכונות צפויות במיזם:

- הכשרת כ-150 אנשי צוות בכל רשות.
- הקמת מערכים של מתנדבים מקצועיים והכשרתם.
- ייצור ערכות חירום מותאמות לאנשי צוות ומתנדבים.
- בניית תשתית פיזית וקהילתית לתמיכה בזמן משברים.

פרויקט "מגדל-אור" משמש דוגמה למודל פעולה אפקטיבי לחיזוק היכולת של רשויות להתמודד עם מצבי חירום בצורה מערכתית, תוך שימת דגש על שיתוף פעולה בין כלל הגורמים ועל התמקדות ברווחת הקהילות.

בקרוב יושק אתר ייעודי למיזם, עם מאגרי ידע חשובים לקהילות המקצועיות לצד מערך הכשרות מגוונות שמיועדות לאנשי מקצוע ולמתנדבים.

תרשים 25: מרכיבי חיזוק החוסן הקהילתי לפי "אל-מנארה"

מרכיבי חיזוק החוסן הקהילתי לפי "אל-מנארה"

פורום נפגעים אזרחיים מהחברה הבדואית בנגב

מתקפת הטרור ב-7 באוקטובר 2023 יצרה מציאות קשה וכואבת עבור החברה הבדואית בנגב. גלי המוות הפציעות והחטיפות שהיכו בקהילה, העלו צורך דחוף להתארגנות מיידית ומתואמת ומענה לאתגרים הייחודיים. במהלך חודש אוקטובר 2023 הוקם "פורום נפגעים אזרחי בחברה הבדואית בנגב".

הפורום הינו שותפות אסטרטגית בין האגף לפיתוח כלכלי-חברתי בחברה הבדואית בנגב במשרד התפוצות ג'וינט-אשלים, מרכז החוסן לחברה הבדואית, ומנהיגות מקומית.

הפורום מהווה רשת תמיכה מרכזית לאלפי בני משפחות שנפגעו קשות, והעניק סיוע רב-ממדי שכלל מיצוי זכויות, ליווי פסיכו-סוציאלי מותאם תרבותית, ותמיכה בתהליכי שיקום וחיזוק חוסן אישי וקהילתי. בנוסף, הפורום פועל להנצחת והוקרת הגבורה של בני הקהילה הבדואית.

הישגי הפורום ותחומי פעילות מרכזיים:

1. סיוע במיצוי זכויות והנגשת שירותים חברתיים:

סיוע למשפחות מול גופי המדינה כגון הביטוח הלאומי ואגף השיקום במשרד הביטחון. תיווך בין ארגוני חברה אזרחית ופילנתרופיה למשפחות לצורך הנצחה וטיפול בצרכים דחופים. ליווי משפחות במהלך ביקורים של נציגי ממשלה וציבור, והבטחת יחס מכבד ושוויוני.

2. תיעוד, הנצחה והוקרת גבורת החברה הבדואית בנגב:

איסוף ותיעוד סיפוריהם של גיבורי וגיבורות החברה הבדואית שפעלו באומץ ובמסירות במהלך המלחמה. הנגשת הסיפורים והנצחת הגבורה בטקסים ממלכתיים ובבית הנשיא, בשיתוף פעולה עם משרדי הממשלה השונים. הקמת פלטפורמה מקוונת להנצחה ולתיעוד באמצעות האתר www.arab-ccd.co.il

3. פעילות במרחב הביתי למשפחות הנפגעים:

הקמת מוקדי פעילות במרחבים הבייתיים, שבהם בני משפחות של הרוגים או חטופים, במטרה ללוות את תהליכי עיבוד האובדן והאבל בתמיכה ישירה. הפעולות במרחבים הבייתיים נעשים לפי בקשת המשפחות ב-3 אשכולות:

- אשכול העצמה: סדנאות לפיתוח כישורי חיים ומנהיגות אישית.
- אשכול פנאי: פעילויות להפגת מתחים באמצעות אמנות, יצירה ותכנים מותאמים תרבותית.
- אשכול רגשי: קבוצות תמיכה וייעוץ פסיכולוגי לבניית חוסן נפשי וקהילתי.

השותפים בפורום:

הפורום פועל בשיתוף פעולה הדוק עם שותפים ממשלתיים ומקומיים וחברה אזרחית, ואחת לחצי שנה מתכנס לועדת היגוי המלווה את פעילותו:

השותפים:

- האגף לפיתוח כלכלי-חברתי בחברה הבדואית בנגב במשרד התפוצות
- משרד הרווחה והבטחון החברתי
- האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון
- מחוז דרום במשרד החינוך
- מרכז החוסן לחברה הבדואית
- ג'וינט אשלים

ההשפעה של הפורום:

"פורום נפגעים אזרחיים בחברה הבדואית בנגב" משמש כמודל לשותפות ייחודית, המשלבת בין ידע מקצועי, רגישות תרבותית, ומחויבות עמוקה לחיזוק החוסן של קהילה שנמצאת בחזית העורף. הודות לעבודה המסורה של צוותי הפורום והשותפים הרבים, הצליחו משפחות רבות לקבל את התמיכה הנחוצה בשעה הקשה ביותר, ולצעוד את הצעדים הראשונים לקראת התאוששות ושיקום.

תוכנית "תמקין تمكين" - חיזוק מנהיגות חינוכית בחברה הבדואית

השבר החברתי העמוק שפקד את החברה הבדואית בעקבות 7 באוקטובר 2023 הדגיש את הצורך במנהיגות חינוכית חזקה, שתוכל לתמוך במשפחות, בבתי הספר ובקהילות המלוכדות. במרץ 2024, הוקמה "תוכנית תמקין" לחיזוק מנהיגות חינוכית בקרב מנהלי בתי ספר בדואים, ביוזמה של ג'וינט אשלים ובשיתוף עם משרד החינוך מחוז דרום ומרכז החוסן הבדואי, על בסיס תקציבים קיימים לתוכנית מנהיגות חינוכית.

מטרתה של תוכנית תמקין היא לחזק את החוסן הארגוני, לשפר את היכולות הניהוליות, ולהטמיע פרקטיקות של מנהיגות חינוכית בשגרת חירום. בנוסף, התוכנית שמה דגש על חיזוק החוסן האישי והמקצועי של המנהלים, טיפוח המוטיבציה והגברת תחושת המסוגלות העצמית.

היקף ההשתתפות והשפעה:

התוכנית כוללת 22 מנהלי בתי ספר מהחברה הבדואית ב-9 רשויות שונות, החל מבתי ספר יסודיים ועד לחטיבות ביניים ועליונות.

ההשפעה העקיפה של התוכנית מתרחבת לכ-15,000 תלמידים דרך יוזמות חינוכיות שמובילים המנהלים בבתי הספר שלהם

תחומי פעילות מרכזיים:

1. ימי הכשרה מקצועיים:

ארבעה ימי הכשרה בנושאי חוסן נפשי וארגוני.

שני ימי הכשרה בנושאי יזמות חינוכית, בשיתוך הכוורת (גוינט וקרנות הבטל"א)

2. קידום יוזמות חינוכיות:

המנהלים מובילים יוזמות ייחודיות בבתי הספר שלהם לחיזוק החוסן הקהילתי והאישי של התלמידים.

היוזמות מלוות על ידי מנחים מומחים ממרכז החוסן הבדואי.

השותפים בתוכנית "תמקין" تمكين:

- מחוז דרום במשרד החינוך
- מרכז החוסן לחברה הבדואית
- ג'וינט אשלים

השפעה מהותית:

"תוכנית תמקין" מהווה מענה אסטרטגי וחיוני לחיזוק מערכת החינוך בחברה הבדואית. בזכות ההשקעה במנהיגות חינוכית, בתי הספר מנגישים מיכה וחוסן לתלמידים ומשפחותיהם, בשגרה וגם בשעות משבר וחירום.

המלצות להתערבויות:

1. חיזוק תחושת הביטחון והשייכות

רקע כללי:

תחושת השייכות של החברה הערבית למדינת ישראל נפגעה בצורה חמורה בעקבות המלחמה. על פי סקרים, רוב האזרחים הערבים מדווחים על תחושות ניכור, חשש אישי וכחד במרחבים הציבוריים. החשש לדבר ערבית או להביע דעות ברשתות החברתיות מעיד על ירידה במידת הביטחון האישי והחברתי.

נתונים תומכים:

71%	84%
מהערבים מדווחים על אי-נוחות להתבטא ברשתות חברתיות.	חווים חשש מוגבר לביטחונם האישי.

צעדים נדרשים בשנתיים הקרובות:

פיתוח קמפיינים לקידום דיאלוג בין מגזרים וקידום שיח סובלני.
שילוב קהילות ערביות בתהליכי קבלת החלטות בתחום השלטון המקומי והארצי.
הקצאת משאבים לתמיכה בפרויקטים משותפים בין יהודים לערבים במרחב הציבורי.

2. תמיכה רגשית ונפשית

רקע כללי:

המצוקה הרגשית והנפשית בקרב החברה הערבית, ובמיוחד בקרב בני נוער ונשים, הוחרפה עקב המלחמה. שיעור הפניות לשירותי בריאות הנפש נמוך, בין השאר בשל מחסור באנשי מקצוע דוברי ערבית והיעדר שירותים מותאמים תרבותית.

נתונים תומכים:

רק 14%	88%
מהפניות לקווי סיוע נפשי היו מצד ערבים.	שיעור הילדים הערבים עם מצוקה רגשית גבוהה

צעדים נדרשים בשנתיים הקרובות:

הרחבת הנגישות לשירותי בריאות הנפש באמצעות הכשרות מקצועיות ודגש על קליטת עובדים דוברי ערבית.
הקמת מרכזי חוסן קהילתיים ביישובים ערביים.
פיתוח תכניות תמיכה לנשים ולבני נוער בהתמודדות עם טראומה.

3. השקעה בחינוך

רקע כללי:

מערכת החינוך הערבית סובלת מזה שנים מפערים משמעותיים בתשתיות, בתכניות לימוד ובהקצאת משאבים. המלחמה החריפה את הפערים הלימודיים והובילה לפגיעה נוספת בהישגיהם של תלמידים מהחברה הערבית, במיוחד בדרום.

נתונים תומכים:

60%	ירידה של 23 נקודות
מבני הנוער הערבים מוגדרים כנמצאים במצבי סיכון.	בהישגים של תלמידים מהחברה הבדואית.

צעדים נדרשים בשנתיים הקרובות:

קידום השוואת תקצוב מערכות החינוך הערביות לתקצוב הממוצע הארצי.
עדכון והרחבת תכניות הלימוד לשפות ולתחומי STEM.
הקצאת משאבים לבניית תשתיות לימוד בטוחות ומודרניות.

4. תעסוקה

רקע כללי:

שיעורי האבטלה והפגיעה בתעסוקה בקרב ערבים הוכרפו בעקבות המלחמה. נשים ערביות, שהיוו קבוצת עבודה פגיעה גם קודם לכן, נפגעו במיוחד בשל חששות מוגברים לנסיעה למקומות עבודה במרחבים יהודיים.

נתונים תומכים:

שיעור הלא מועסקים מסיבות כלכליות זינק ל-10.3% בקרב ערבים במהלך המלחמה.	שיעור התעסוקה של נשים ערביות עומד על 44.6%, לעומת 82.9% בקרב נשים יהודיות.
--	--

צעדים נדרשים בשנתיים הקרובות:

מתן תמריצים למעסיקים להעסקת ערבים ויצירת סביבות עבודה מגוונות.
פיתוח תכניות הכשרה מקצועית בתחומים מתקדמים ומותאמים לדרישות שוק העבודה.
הרחבת פעילות מרכזי תעסוקה וארגוני קידום תעסוקה ביישובים ערביים.

5. שיתוף פעולה בין-חברתי

רקע כללי:

פערי אמון ותחושת ניכור בין יהודים לערבים מעמיקים את הקיטוב החברתי. יוזמות משותפות הוכחו כיעילות בצמצום מתחים ובקידום הבנה הדדית.

נתונים תומכים:

	51.6%
מפגשים בין נוער יהודי וערבי מורידים את רמת השנאה ומעלים את רמת החיבה ההדדית.	מהערבים מרגישים תחושת שותפות גורל מסוימת עם היהודים עקב המלחמה.

צעדים נדרשים בשנתיים הקרובות:

קידום יוזמות חינוכיות וקהילתיות המבוססות על מפגשים בין מגזריים.
השקעה בפרויקטים משותפים בתחומי התרבות, החינוך והתעסוקה.
תמיכה באירועים ותכניות שמטרתן הגברת ההיכרות והכבוד ההדדי.

רשימת מקורות:

אבו פנה, הקשר בין הערכה עצמית, תמיכה חברתית ומשפחתית, קונפליקט בין ההורים ומשאבים לבין תסמיני פוסט טראומה, חרדה וסומטיזציה בקרב מתבגרים מהמגזר הערבי חמש שנים לאחר מלחמה, עבודת לשם קבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת חיפה, 2012.

אלמוג-גל ואחרים (עורכים), [רווחה בעקבות המלחמה](#), האוניברסיטה העברית, פברואר 2024.

אסעד וקפלן, סקר עמדות החברה הערבית בנושא מלחמת "חרבות ברזל", המכון הישראלי לדמוקרטיה, 25.12.23.

בן סימון וטופורק בר, להתבגר בצל המלחמה: השפעות מצבי חירום ואסון על צעירים, מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל, מאי 2024.

בנבנישתי ואחרות, [החברה הערבית בצל המלחמה](#), חברת נאס-נאס, דצמבר 2023.

הרמן וענבי, [סקר בזק 'חברות ברזל'](#), המכון הישראלי לדמוקרטיה, 10.11.23.

חדאד חאג' יחיא, חוסר מעש בקרב צעירים ערבים בישראל – גורמים והשלכות, מתוך צעירים בישראל: מחקר ועבודת שטח.

חדאד חאג' יחיא ואחרים, [מצב הרווחה בחברה הערבית](#), המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2021.

רודניצקי, [סקר מעמיק בציבור הערבי על רקע המלחמה בין ישראל לחמאס](#), תכנית קונרד-אדנאואר, 3.12.23.

חמדאן, [אובדנות בישראל – תנו לנו כלים להציל חיים](#), אתר ynet, 10.9.23.

[החמ"ל היהודי-ערבי המשותף ברהט](#), מתוך ראיון בערוץ הכנסת, 19.11.23.

[השפעת מלחמת חרבות ברזל על שוק העבודה באוקטובר 2023](#), אגף הכלכלן הראשי, צוות מחקר - שוק העבודה, משרד האוצר, דצמבר 2023.

[חיזוק חברה אזרחית ערבית המספקת שירותים חברתיים](#), משרד ראש הממשלה, תאריך עדכון: 30.5.23.

[חשיפת בני נוער לתכנים קשים במהלך "חרבות ברזל" ונתונים נוספים על פגיעות רשת בקרב בני נוער](#), איגוד האינטרנט הישראלי, אפריל 2024.

ילדים בישראל 2023, השנתון הסטטיסטי, נתונים אודות ילדים במלחמת חרבות ברזל, המועצה הלאומית לשלום הילד.

[ניתוח מיוחד של חטיבת המחקר: השפעת מלחמת "חרבות ברזל" על תשומת העבודה בחברה הערבית](#), בנק ישראל, 10.12.23.

[נתוני שוק העבודה ינואר 2024](#), אגף אסטרטגיה ותכנון מדיניות, משרד העבודה, ינואר 2024.

["תובנות מפרספקטיבה פסיכו-חברתית"](#), עמותת קו-אימפקט ומרכז אקורד, דצמבר 2023.

תודה והערכה

בשם חברי הפורום הבין אגפי לחברה הערבית בג'וינט, שולח את תודתנו העמוקה והערכתנו הרבה להנהלת הארגון על האפשרות להוביל את החשיבה המשותפת, הפתוחה והמסורה שהתרחשה בפורום זה, וכמובן תודות לחברי הפורום עצמם על השותפות בהובלת הפורום. תרומתכם המכרעת, המסירות והמקצועיות הביאו להצלחת הפורום. שיתוף הפעולה הכורה, המחויבות וההשקעה של כולם מחזקים את פעילות הפורום ומהווים השראה לעשייה משמעותית וערכית.

*בכתיבת דוח נעשה שימוש בבינה מלאכותית: התרשימים נוצרו בסיוע כלי napkin.ai

